

Konjunktur

Konjunkturbarometer for Innlandet November 2016

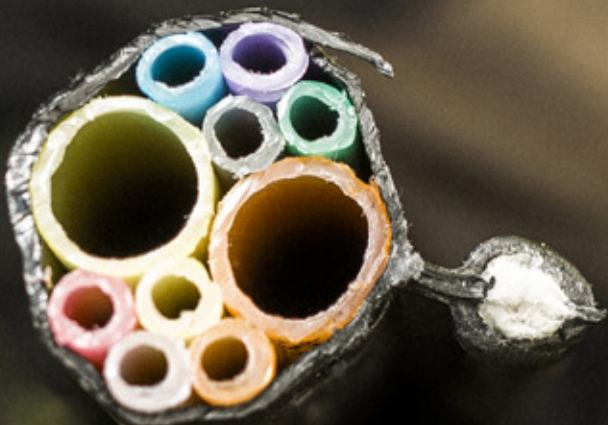
INNLANDET – SCENARIO 2030

- Innlandets styrkepunkter
- Fire scenarier for 2030
- Forventningsundersøkelsen for 2017

Innhold

Leder	3
Innledning	5
Innlandets styrkepunkter	6
Forskning og utvikling.	16
Scenarier Innlandet 2030.	22
Lokale bedrifter inn i framtida.	30
Forventningsundersøkelse.	34
Verdensøkonomien	36
Datagrunnlag og metode	40

Fiberutbygging. Samfunnet digitaliseres og fiber bygges ut i raskt tempo over hele landet. Gjennom tynne rør får folk «blåst» godt bredbånd rett inn i stua. Bedriften Brunbjørn på Lillehammer har funnet sin nisje som totalentreprenør innen fiberutbygging. Foto: Richard K. Johansen, Ricardofoto. Les mer på konjunkturbarometer1.no.

Innlandet suksesshistorier 2030

Se for deg at du står med begge beina i Innlandet i 2030. Du ser deg tilbake, tenker på året 2016 og blunker to ganger og innser at: «Yes! Vi klarte det. Vi er blitt verdensledende!»

På samme måte som Parmadistriktet er blitt kjent for sin ost og skinke, Nord-Norge er blitt en turistmagnet på grunn av nordlyset, eller Silicon Valley er blitt et innovasjonssentrum på grunn av banebrytende IT-løsninger, så er det nå i 2030 allment kjent at:

I Innlandet er de faktisk best i verden på akkurat «det der».

Du tenker på hvordan alt kunne snu så fort fra 2016 og fram til 2030. Du husker at vi klarte å bygge en felles visjon om hva ville. Vi klarte å samles på tvers av bransjer, offentlig og privat sektor, og gamle geografiske skillelinjer og vi klarte å bli enige om at:

«Dette må vi bare få til! Alt ligger jo til rette. Det er bare å gå for det!»

Vi ble faktisk så lei av å havne nederst på statistikken at vi snudde oss rundt og satte oss selv på kartet! Og nå, nå i 2030 som flere av oss er blitt pensjonister og nyter litt roligere dager, kan vi stadig lese i de digitale avisene, at folk valfarter hit for å kjøpe, se og lære.

Vi ble best fordi vi klarte å fortelle og vise hele Norge og resten av verden at vi faktisk var best. Vi satt på det gode råstoffet, hadde den beste fagkompetansen, hadde forskningsmiljøer som stadig utviklet nye løsninger, industri med dyktige prosessoperatører og ingeniører, produsenter og håndverkere som materialiserte den visjonen vi tok for Innlandet for 14 år siden. Hele mjøsområdet og dalstrøkene både

i nord, sør, øst og vest i Innlandet ble attraktive, hver på sin måte.

Snu deg og kom tilbake til 2016. Du leser Konjunkturbarometer for Innlandet 2016 og som du sikkert forstår er årets konjunkturbarometer litt annerledes enn de forrige utgavene. «Innlandet – scenarier 2030» har vi kalt denne utgaven. Det er framsynt i formen.

Ingen kan spå om framtiden. Det kan ikke vi og heller ikke du. Vi har derfor spurt Samfunnsøkonomisk analyse om hjelp. De har sett på Innlandets styrkeområder i dag, de har gjort analyser, snakket med lokale aktører og laget framskrivninger i fire ulike scenarier for Innlandet. De har lagt noen forutsetninger til grunn: Om vi får en strengere klimaavtale eller ei og hvordan Norge takler omstillingen fra olje og gass. Hvordan påvirker dette utviklingen i Innlandet?

Basert på fire ulike scenarier har vi også laget reportasjer fra ulike regioner, der vi har bedt ulike bedrifter og ledere se framover. Hvor er de i 2030? Hva drømmer de om og hva har de lykkes med? Her er det ulike svar og mange muligheter.

Men vi har også dristet oss til å foreslå en felles nærliggende visjon ut fra det som ligger rett utenfor stuedøra. Vi er gode på så mye, både snøturisme, gårdsturisme, metallindustri og lokal mat, men vi er nok best på tre! Rogaland satset på oljen. Vi har trær og kunnskap om tre og trebygg. Her er det et mulighetsrom som må gripes!

Bygging av høyhus i tre er ikke noe nytt. Alt ligger til rette for å gjøre det. Det er skog og natur hvor enn du snur deg. Vi har forskningsmiljøene på plass, vi har eksperimentert lenge nok til at vi vet det er mulig og med dette vil vi svare opp det skrikende behovet for mer miljøvennlige bygg med lavere klimautslipp.

Foto: Ricardofoto

La oss samle kreftene, bygge høyhus og næringsbygg i tre som blir etterspurt verden over, men la oss starte her vi bor og lage et utstillingsvindu med egne grønne bydeler, en egen Mjøsa-, Lågen- eller Glomma barcode.

Sammen om å skape er Sparebanken Hedmarks visjon. Samhandling må til for å lykkes, også her i Innlandet!

Richard Heiberg
administrerende direktør

Rapporten du nå holder i hånden er en forkortet utgave av årets Konjunkturbarometer for Innlandet. Det er fordi vi i år lanserer en egen nettside. Hensikten med det er å gjøre stoffet mer tilgjengelig for alle. På nettsiden vil du også finne reportasjer fra næringslivet som underbygger funn og scenarier fra Samfunnsøkonomisk analyse.
Les mer på [konjunkturbarometer1.no](#)

Sterke på skog. Verdiskapning fra skogen er en sentral del av næringslivet i alle regioner i Innlandet. Etterspørselen etter trelast og trevarer vil sannsynligvis vedvare i åra framover. Les mer i «Scenarier Innlandet 2030» fra side 22.
Foto: Richard K. Johansen, Ricardofoto

Innlandets styrker og muligheter 2030

Sparebanken Hedmarks *Konjunkturbarometer for Innlandet 2016* inneholder i år tre artikler levert av Samfunnsøkonomisk analyse AS.

- Næringsanalyse som beskriver det eksisterende næringslivet i Innlandet samlet og i hver region. Næringsanalysen er basert på detaljert registerdata over sysselsetting og verdiskaping i regionen.
- Analyse av forskning og innovasjon som også beskriver samspill mellom regionens forskningsmiljøer i og utenfor regionen. Analysene er basert på data fra SSBs forsknings- og innovasjonsanalyse, og Samfunnsøkonomiske analyses egen database over mottakere av bistand fra norske forsknings- og innovasjonsvirkemidler.
- Fire scenario for utviklingen i Innlandets næringsliv. Scenariene er laget som fire framtidbilder. Framtidbildene tar utgangspunkt i grunnleggende usikkerheter for norsk næringsliv. Usikkerheten er knyttet til
 - 1) Norges evne til omstilling fra sterk avhengighet av leveranser til olje- og gasssektoren og
 - 2) om verden får en langt mer forpliktende klimaavtale eller ikke.Framtidbildene fokuserer på hvordan Innlandet kan bli påvirket av ulike utfall av disse usikkerhetene.

Samfunnsøkonomisk analyse AS vil takke Sparebanken Hedmark for et meget spennende oppdrag og god dialog underveis.

Rolf Røtnes
Daglig leder
Samfunnsøkonomisk analyse AS

Bioøkonomi og teknologiindustri er Innlandets styrkepunkter

Innlandet har dobbelt så høy andel sysselsatte knyttet til bioøkonomi, og Gjøvikregionen har nesten tre ganger høyere andel sysselsatte innen teknologiindustri i forhold til landsgjennomsnittet.

Bioøkonomien har et stort vekstpotensial, men det utløses kun ved fortsatt positiv produktivitetsutvikling. Teknologiindustrien er utsatt for sterk internasjonal konkurranse og må også i framtiden jobbe målrettet for å være konkurransedyktige.

Reiseliv og kultur framstår også som viktige næringer i Innlandet. Utfordringen er at alle regioner i Norge ønsker å posisjonere seg innen reiseliv. Nærheten til Oslo er da kanskje et viktigere konkurransefortrinn. Innlandet har en relativt lav konsentrasjon av forretningsmessig tjenesteyting, noe som kan betraktes som en svakhet, men også en mulighet for vekst framover med særlig potensial i og rundt byregionene.

Bioøkonomi en sentral del av næringslivet i alle regionene i Innlandet

Bioøkonomien består av flere verdikjeder med ulike utfordringer. Landbruk omfatter alt fra produksjon til videreføring av matvarer. Produksjon av landbruksvarer vokser i takt med befolkningen, hvilket innebærer at utviklingsmulighetene i stor grad avhenger av hva vi etterspør og hvor produksjonen lokaliseres. Landbruksvarer konkurrerer med fisk og med utenlandske produsenter. Utviklingen og eventuelle endringer i handelsavtaler er en faktor som kan påvirke veksten i framtiden.

Produksjon av trelast og trevarer, som utgjør en annen side av bioøkonomien, er en fornybar ressurs som er tett koblet til byggenæringen. Etterspørselen opprettholdes så lenge vi bygger trehus. Hvis ingen store innovasjoner utkonkurrerer trehus på samme måte som nettaviser og magasiner utkonkurrerte papirindustrien, vil markedet for trelast og trevarer vedvare. Tvert om kan nye trehusprodukter utkonkurrere betong og mur i framtiden. Innlandets styrkeposisjon i næringen avhenger av konkurranseevnen, særlig i forhold til aktører i Sverige.

Nye trehusprodukter kan utkonkurrere betong og mur i framtiden.

Teknologiindustrien er sterk, men utsatt for internasjonal konkurranse

Teknologiindustrien inngår i globale verdikjeder. Næringen er høyteknologisk og etterspør både ingeniørkompetanse og annen FoU-kompetanse. I motsetning til industrimiljøene på Vestlandet er teknologiindustrien i Innlandet mindre utsatt for oljeprisfallet, men mer utsatt for konkurranse fra lavkostland. Videre konkurransedyktig produksjon, sammen med

styrket samarbeid med forskningsmiljøer og på tvers av virksomhetene, er viktig for at Innlandets styrkeposisjon opprettholdes.

Flere industrivirksomheter flytter produksjonen fra lavkostland hjem til Norge og Innlandet.

Det er nå en tendens til at industriproduksjon hentes tilbake fra lavkostland til land som Norge med større nærhet til markedene i Europa. Tendensen forbedrer konkurranseevnen til all industri i Norge. Dersom tendensen vedvarer, kan eksisterende industriprodusenter være starten på klyngeomiljøer i Innlandet. Det finnes også flere eksempler på at industrivirksomheter flytter produksjonen hjem til Norge og Innlandet. Hunton bygger nå ny fabrikk på Gjøvik med forventet produksjonsstart i løpet av kort tid. Større næringsmiljøer og flere og bedre koblinger til forsknings- og utdanningsmiljøer kan sammen bidra til en enda mer konkurransedyktig industri i Innlandet og øke attraktiviteten som arbeids- og bosted.

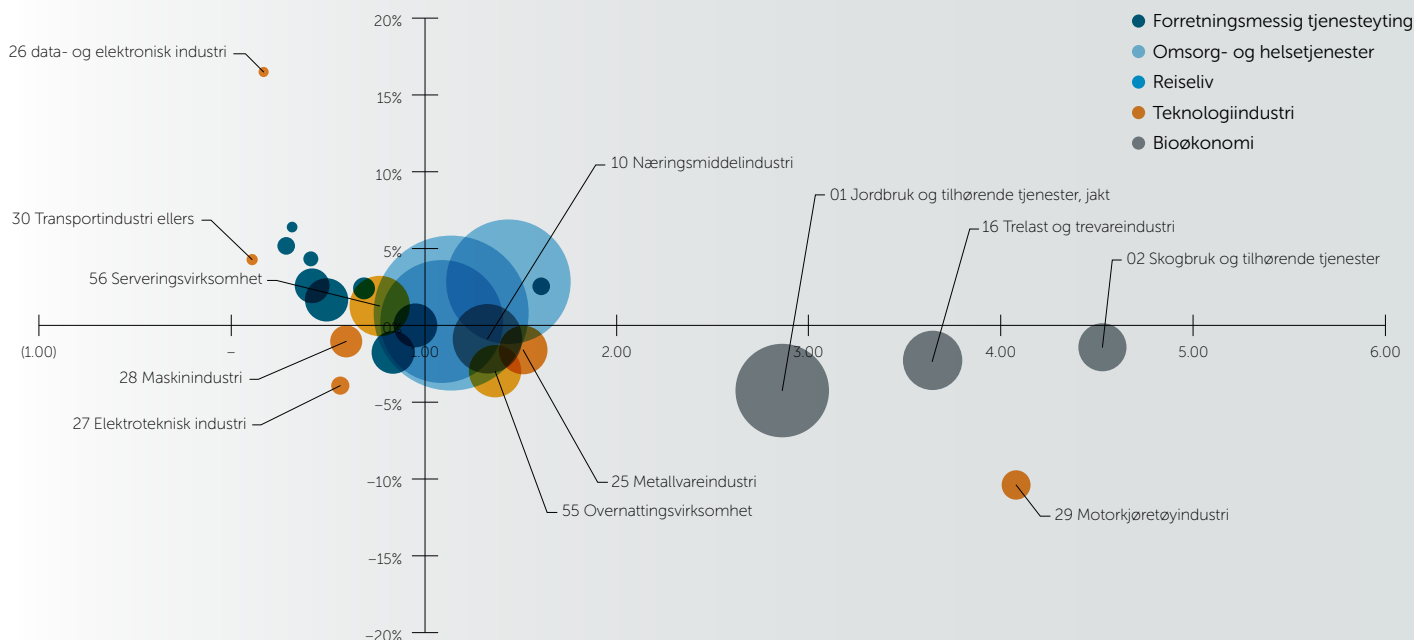
Reiselivsnæringen er viktig, men næringskonkurrerer med resten av Norge

Reiselivsnæringen er sterk i deler av Inn-

Innlandets styrkeposisjon er bioøkonomi og teknologiindustri

Relative styrkeposisjoner, regional sysselsettingsvekst (2008–2015)

Figurens x-akse viser næringens relative styrkeposisjon i regionen, definert som sysselsettingsandelen for næringen i regionen som andel av sysselsettingsandelen for næringen nasjonalt. En verdi høyere enn 1 betyr at regionen har en relativt større sysselsettingsandel i næringen sammenlignet med næringen nasjonalt. Desto høyere verdi, desto sterkere er regionens posisjon for den aktuelle næringen.

Figurens y-akse viser næringens gjennomsnittlige årlige sysselsettingsvekst i perioden 2008–2015 i regionen. Sysselsettingen måles etter arbeidssted for begge dimensjoner.

Størrelsen på boblene bestemmes av næringens sysselsettingsandel i regionen.

Desto større boblene er, desto større del av regionens næringsliv utgjør den. Fargen på boblene bestemmes av næringsgruppen den defineres inn i.

landet, og særlig i Lillehammerregionen, Ringsaker og i Trysil. Etterspørselen etter reiselivsprodukter øker med inntekt, noe som gjør at de aller fleste regioner i Norge nå posisjonerer seg for å ta del i denne veksten. Videreutvikling av reiselivsnæringen som styrkeposisjon for Innlandet kan dra nytte av både nærhet til befolkningssentra i og rundt Oslo og allerede utviklede reiselivsdestinasjoner. Sterkere koblinger mellom reiseliv og tradisjonelle kulturnæringer kan også utløse gevinster for dem begge.

Helse- og omsorgssektoren vil skape arbeidsplasser framover, særlig i områder med sykehus

Selv om bioøkonomi og teknologiindustri er styrkeposisjoner for Innlandet, utgjør de kun elleve prosent av arbeidsplassene

Helse- og omsorgssektoren står for en firedel av arbeidsplassene og vil øke i omfang.

i regionen. Helse- og omsorgssektoren står derimot for en firedel av arbeidsplassene alene, og vil øke i omfang som følge av en voksende og aldrende befolkning. Omsorg vil lokaliseres i alle kommuner. Helsetjenester har betydelige effektiviseringsfordeler ved å konsentrere produksjonen, og vil derfor i større grad lokaliseres ved og rundt sykehusene. Hvilke deler av Innlandet som får disse arbeidsplassene avgjøres i stor grad av den framtidige sykehusstrukturen. Sysselsettingen spres imidlertid over store deler av Innlandet gjennom pendling.

Varehandelen utvikles i takt med befolkningen og kan bli viktig i byregionene

Varehandelen utgjorde omtrent 14 prosent av arbeidsplassene i Norge i 2015, omtrent ett prosentpoeng høyere enn i Innlandet. Størrelsen på næringen drives av befolkningen og lokaliseres der folk bor. Samtidig preges utviklingen av effektivisering og sentralisering, særlig knyttet til lagervirksomhet og engroshandel. Befolkningsrike regioner og regioner der folk ferdes er derfor attraktive for næringen. Eksisterende byregioner som Hedmarken, Lillehammerregionen og Gjøvikregionen har derfor et særlig godt utgangspunkt for å tiltrekke seg lagervirksomhet og varehus.

Innlandet har lite forretningsmessig tjenesteyting, men næringen kan bli viktigere framover

Forretningsmessig tjenesteyting har stått for en stor del av sysselsettingsveksten de siste tiårene. Næringen lokaliseres nært øvrig næringsliv og kompetanse, spesielt i og rundt byene. Byene vokser på bekostning av omlandet, slik at potensialet for vekst i forretningsmessig tjenesteyting er størst i de etablerte byområdene i Innlandet.

Deler av forretningsmessig tjenesteyting som kretser rundt forsikring, pensjonsforvaltning og finans opplever store effektiviseringer gjennom digitalisering

Potensialet for vekst i forretningsmessig tjenesteyting er størst i byområdene.

og automatisering. Det samme gjelder for andre næringer med tidligere stort innslag av kundebetjening. Innlandet har innslag av denne typen virksomheter i blant annet delvis statseide Telenor som har om lag 350 arbeidsplasser i Gjøvikregionen ved sitt kundesenter på Gjøvik, og større virksomheter med regionale avdelinger på Hamar. Tilpasninger til den teknologiske utviklingen for å sikre at kundesentrene i Innlandet møter den nye digitale hver-

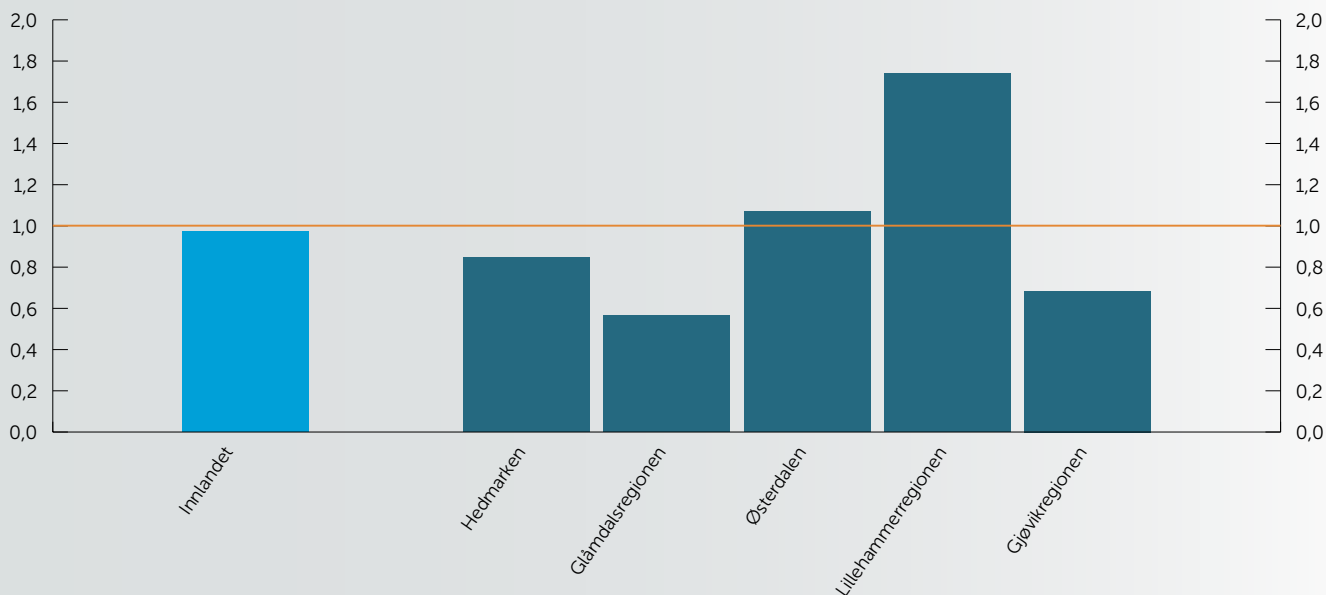
dagen på best mulig måte blir viktig framover.

Nisjeprodusenter er spredt over hele Innlandet

Regionene i Innlandet har sine styrkeposisjoner tilknyttet ulike verdikjeder. Samtidig finnes det nisjeprodusenter i form av enkeltstående virksomheter i alle regioner. For eksempel produserer Curida i Elverum farmasøytiske produkter, Gudbrandsdalens Uldvarefabrikk på Lillehammer møbel- og bunadsstoff og Mapei i Nord-Odal kjemiske produkter til bygg- og anleggssektoren. Alle konkurrerer i globale verdikjeder og skaper flere hundre arbeidsplasser.

Regional fordeling reiseliv

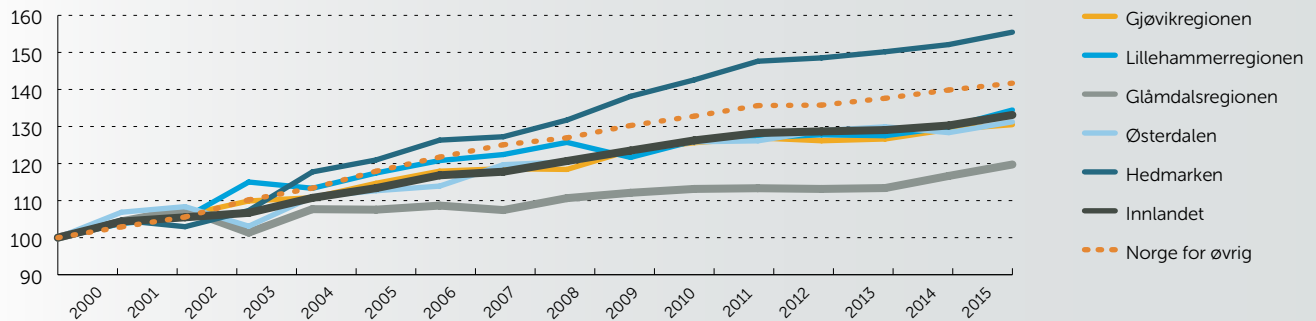
Relative styrkeposisjoner, regional sysselsettingsvekst (2008–2015)

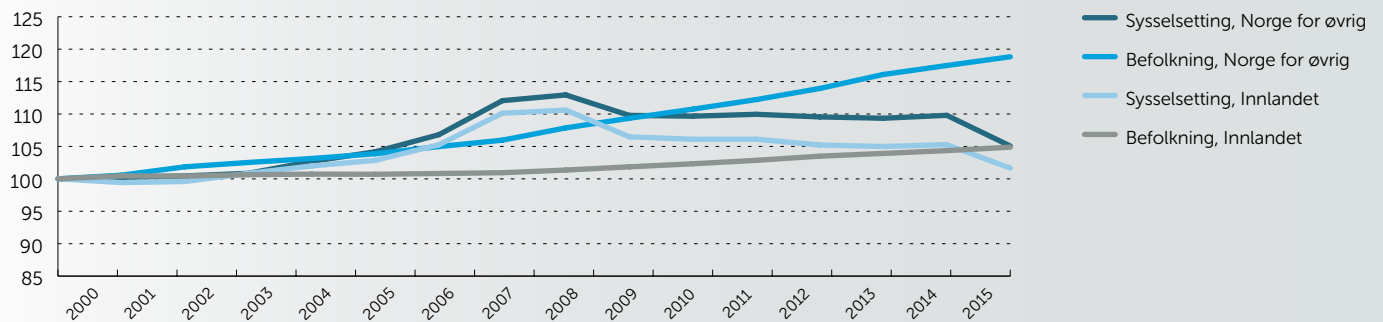
Helse og omsorg

Syssetting, 2000–2015. Indeks (2008=100)

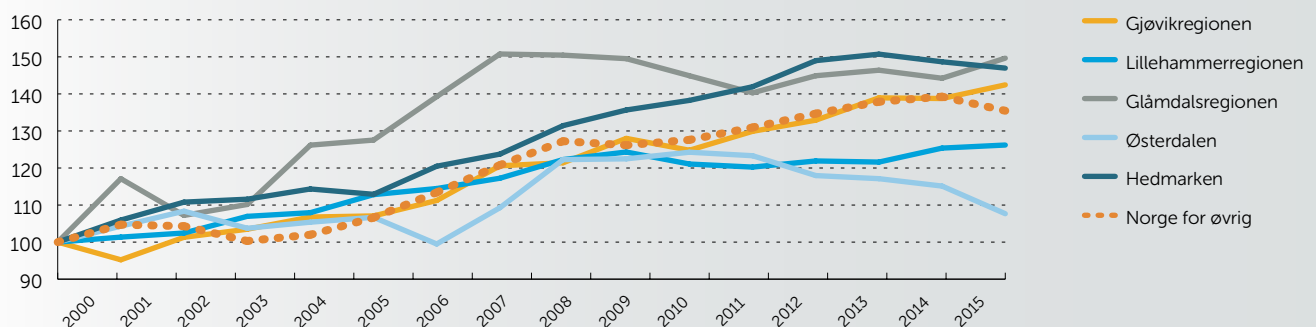
Varehandelen vokser i takt med befolkningen

Syssetting varehandel og befolkning, 2000–2015. Indeks (2000=100)

Forretningsmessig tjenesteyting vokser kraftig

Syssetting, 2000–2015. Indeks (2008=100)

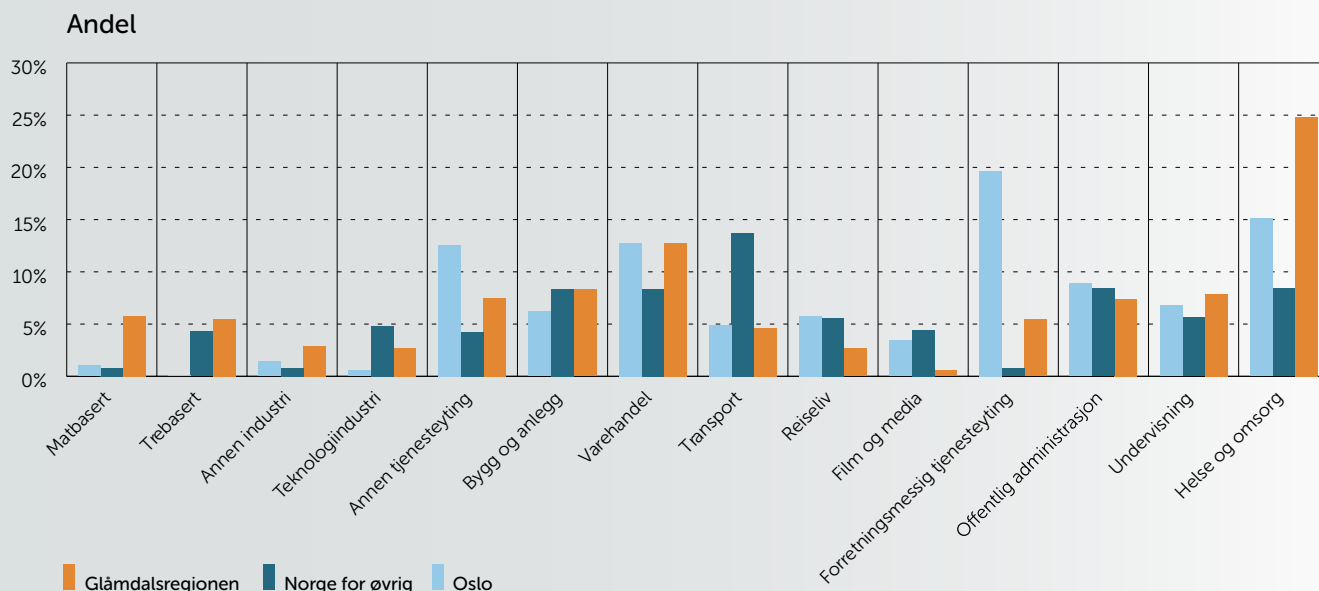

Glåmdalen har betydelig næringsvirksomhet knyttet til skogressursene sine

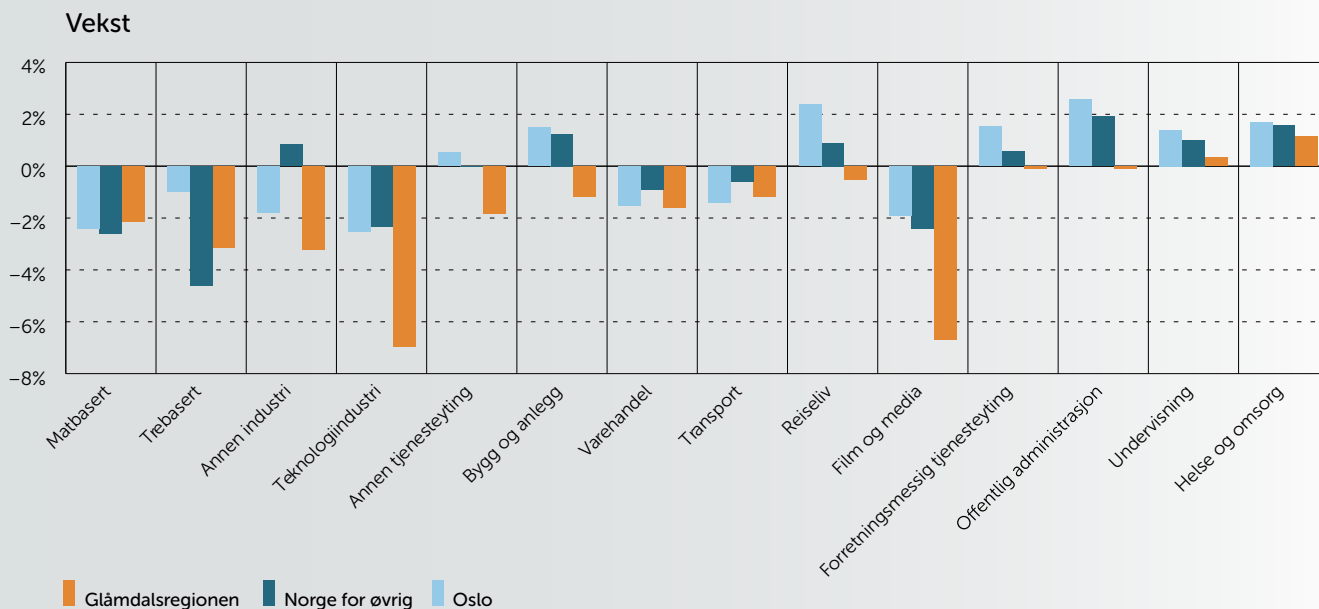
Glåmdalen er særlig sterke på produksjon av innsatsvarer til bygg- og anleggssektoren. For eksempel har sponplateprodusenten Forestia sitt hovedkontor på Braskereidfoss. Næringen har henholdsvis ti og seks ganger høyere andel arbeidsplasser innenfor skogbruk og trelast- og trevareindustri sammenlignet med resten av landet. Produktivitetsutviklingen har redusert antall arbeidsplasser i næringen de siste tiårene, men samtidig styrket næringens posisjon. Som de øvrige regionene i Innlandet, har også Glåmdalen en relativt høy andel arbeidsplasser innenfor landbruk.

Glåmdalens styrkeposisjoner fordelt på ulike næringer

Sysselsettingsandel

Gjennomsnittlig årlig sysselsettingsvekst, 2008–2015

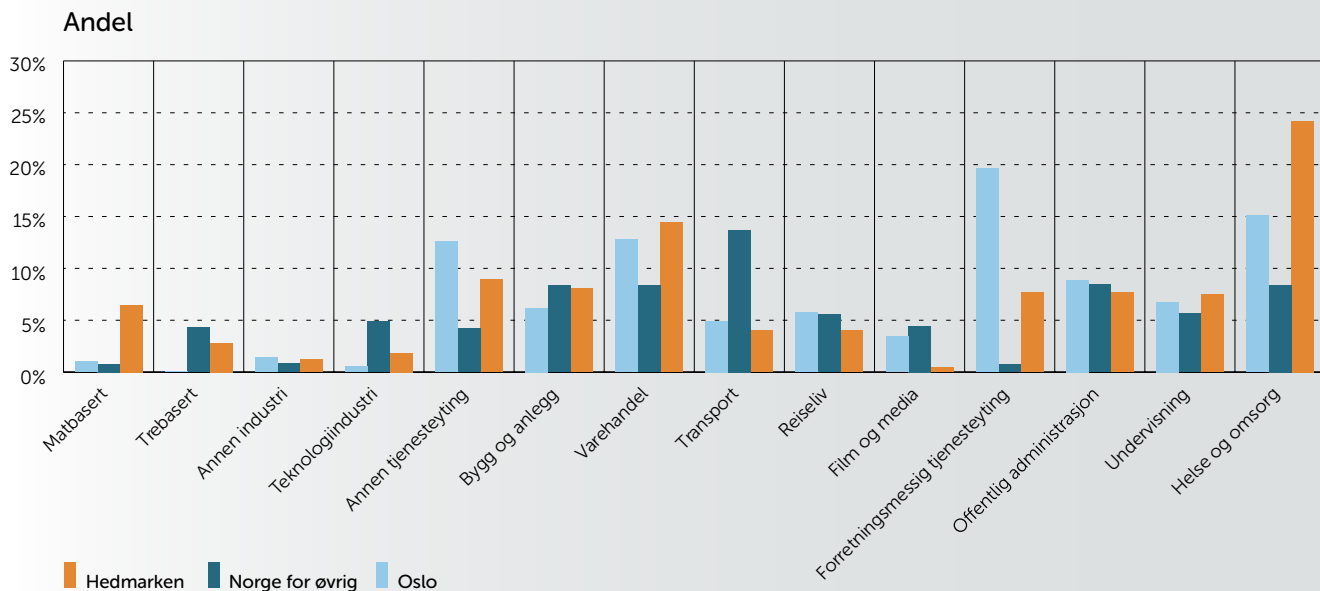

Hedmarken har et variert næringsliv og miljøer med spennende vekstpotensial

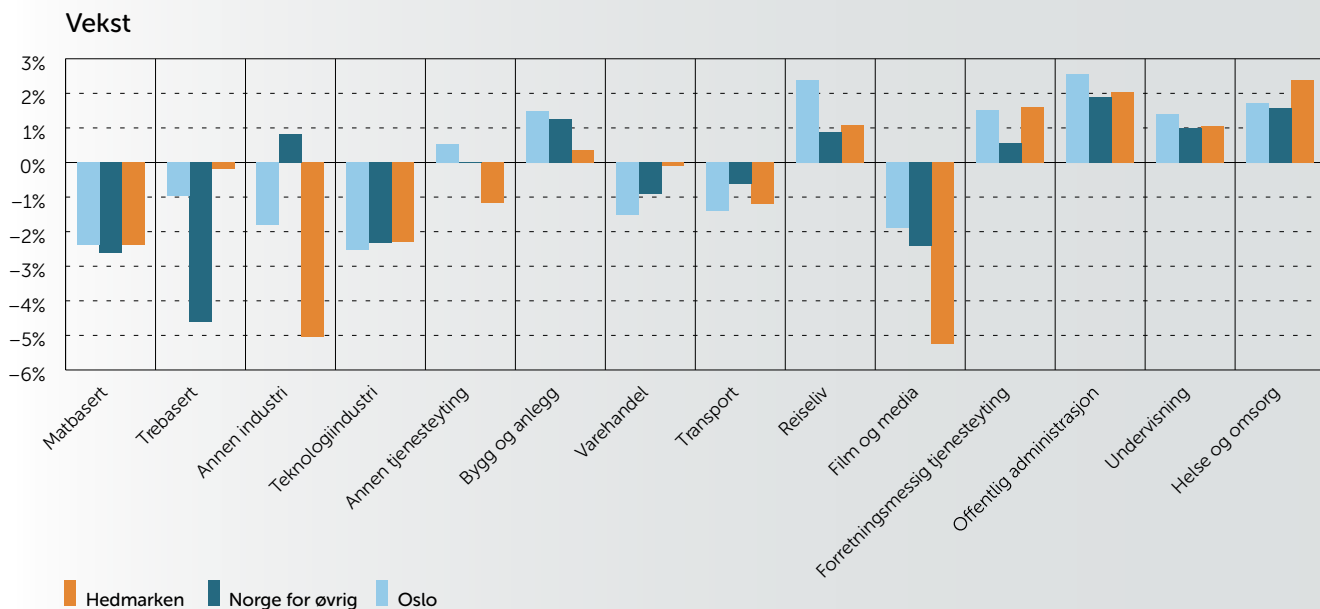
Hedmarken har omtrent en dobbelt så høy andel arbeidsplasser innenfor både jordbruk og næringsmiddelindustri sammenlignet med landet som helhet. Det er for eksempel mange arbeidsplasser ved Nortura/Gildes anlegg på Rudshøgda i Ringsaker. Avslusselskapene Geno, Norsvin og TYR har hovedkontor i Hamar og leverer høy internasjonal kvalitet på sitt avlsarbeid. I tillegg har Hedmarken en relativt sterk produksjon av innsatsvarer til bygg- og anleggssektoren. Hamar Game Collective danner sammen med Høgskolen i Hedmark et av landets fremste miljøer innen spillproduksjon. Selv om miljøet enda ikke genererer så mange arbeidsplasser, er det et spennende næringsmiljø som potensielt kan utvikles til en styrkeposisjon.

Hedmarkens styrkeposisjoner fordelt på ulike næringer

Sysselsettingsandel

Gjennomsnittlig årlig sysselsettingsvekst, 2008–2015

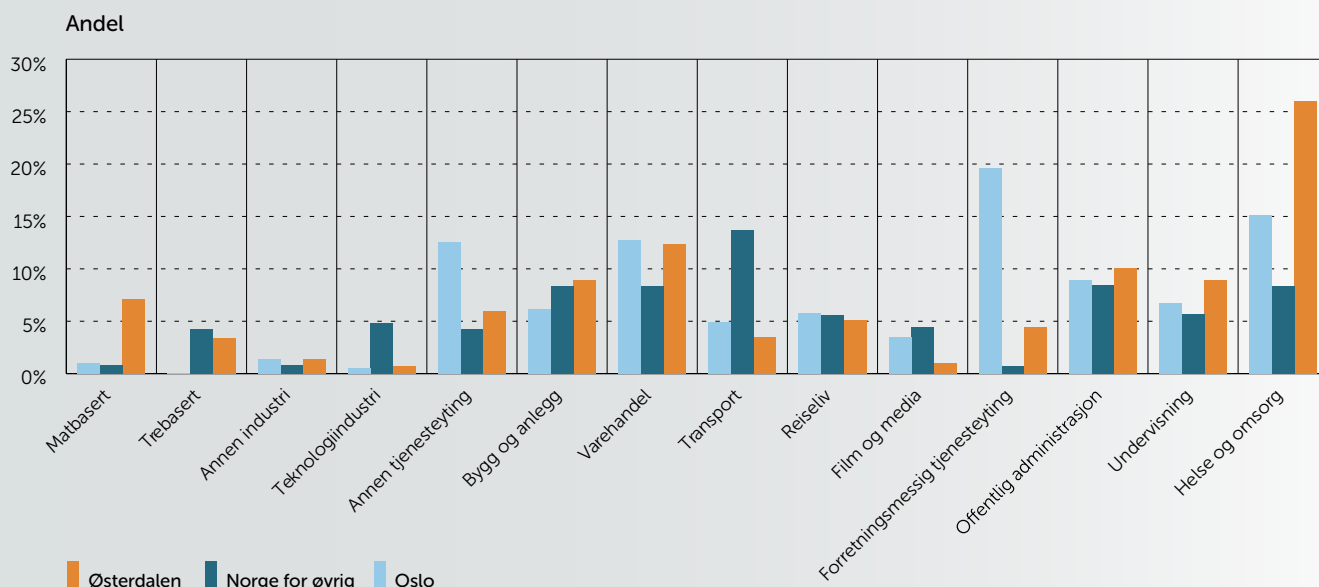

Skogbruk og trelast- og trevareindustri står særlig sterkt i Østerdalen

Store naturressurser danner et godt utgangspunkt for utvinning av skog og bearbeiding av trelast og trevarer. Flere store trevareprodusenter har sin base og produksjon i Østerdalen. Eksempelvis Alvdal Skurlag, Moelven Østerdalsbruket og Moelven Trysil. I tillegg har Østerdalen en relativt høy andel arbeidsplasser innenfor næringsmiddelindustri og landbruk. Kjente merkenavn som Gilde, Prior, Toro og Synnøve Finden har alle viktige produksjonsanlegg i regionen. Samlet sett er bioøkonomi en styrkeposisjon, men produktivitetsutviklingen har medført at sysselsettingen har sunket de senere årene.

Østerdalens styrkeposisjoner fordelt på ulike næringer

Sysselsettingsandel

Gjennomsnittlig årlig sysselsettingsvekst, 2008–2015

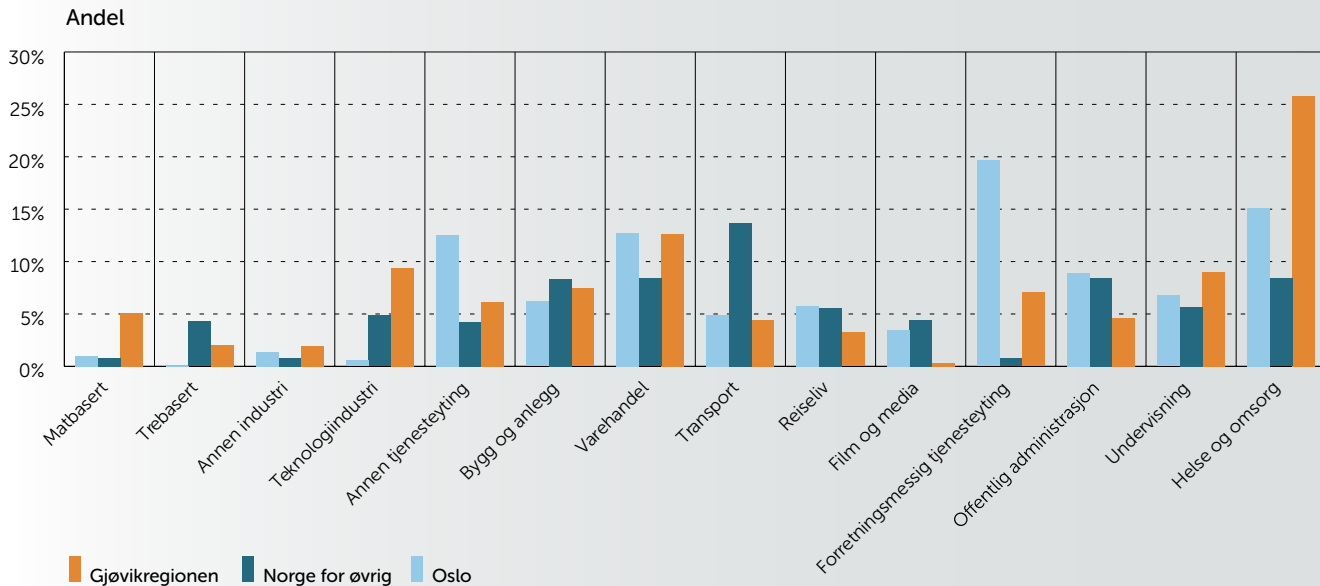

Gjøvikregionen skiller seg fra de øvrige regionene med sitt teknologiindustri miljø

Omtrent en femdel av arbeidsplassene i motorkjøretøysindustrien i Norge befinner seg i Gjøvik-regionen med virksomheter som Plastal, Benteler og Kongsberg Automotive på Raufoss. Næringen har vokst med nesten 20 prosent de siste ti årene, noe som også er i takt med næringen på landsbasis. Delvis offentlig eide Nammo har over 700 arbeidsplasser i Gjøvikregionen og leverer høyteknologiske produkter til forsvars- og romfartsindustrien verden over.

Gjøvikregionens styrkeposisjoner fordelt på ulike næringer

Sysselsettingsandel

Gjennomsnittlig årlig sysselsettingsvekst, 2008–2015

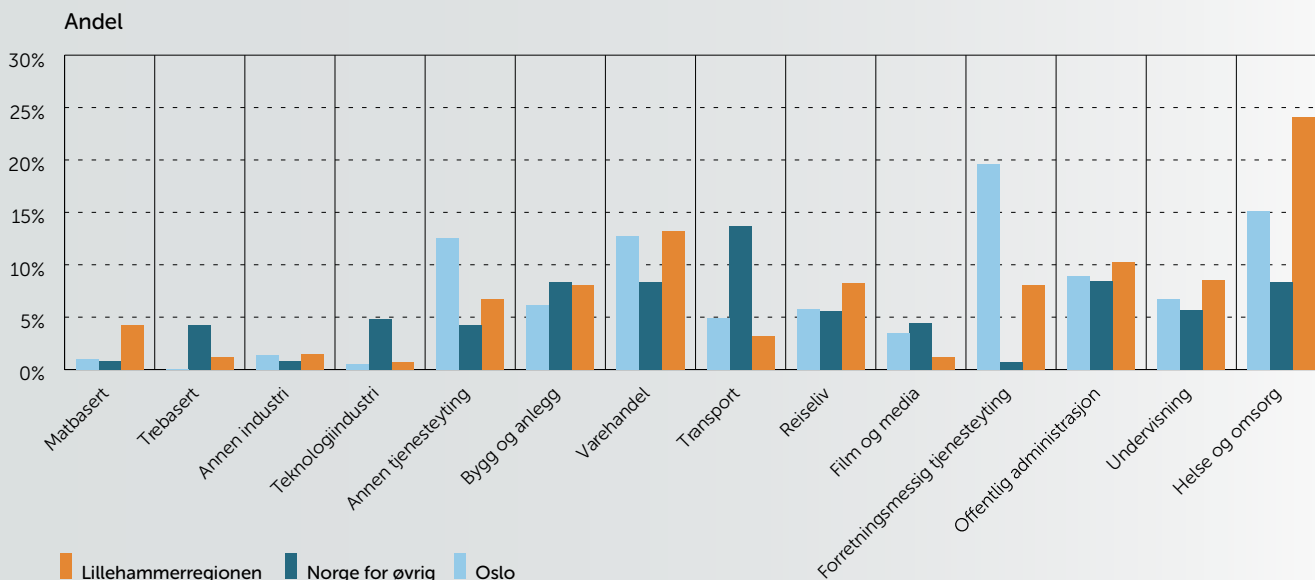

Lillehammerregionens styrkepunkter er relatert til reiseliv og kultur

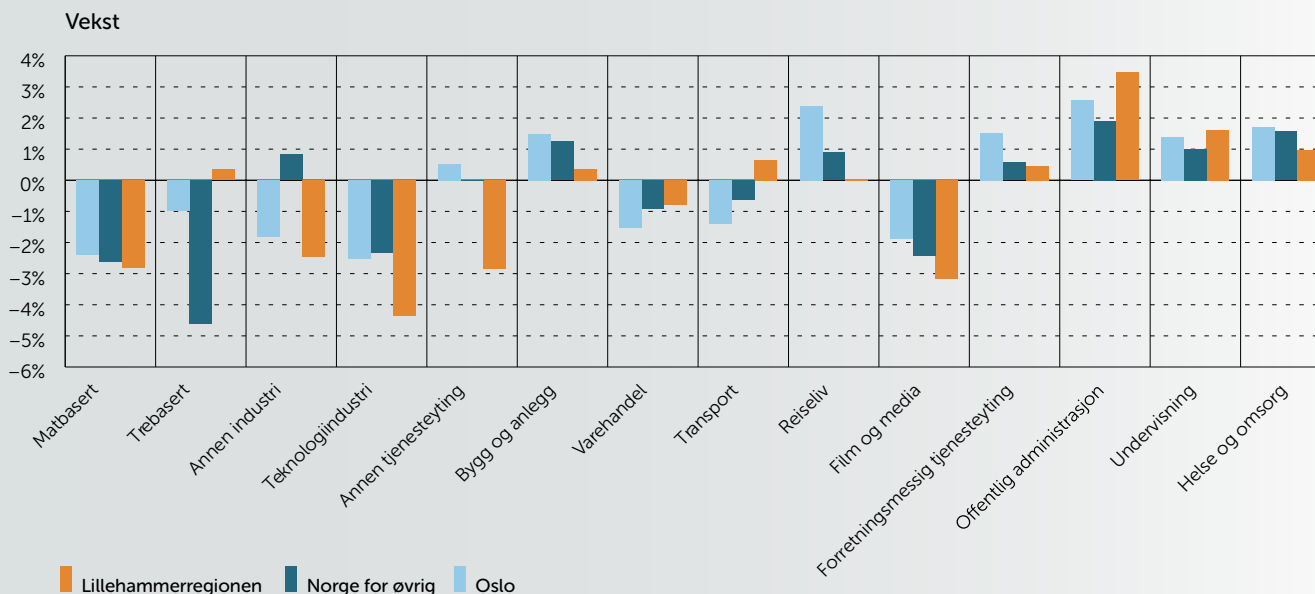
Lillehammerregionen har en relativt sterk reiselivsnæring, men som har hatt en svakere utvikling i antall arbeidsplasser sammenlignet med landet ellers de siste ti årene. Dette er et tegn på at Lillehammerregionen taper i konkurransen om turistene, noe som kan ha en sammenheng med at destinasjoner som Sjusjøen i Ringsaker har et stort innslag av hytter og mindre over-nattingsvirksomhet. Typiske kulturnæringer og sport- og fritidsvirksomheter med potensielt gunstige koblinger til reiseliv er også sterke i Lillehammerregionen, for eksempel muséet på Maihaugen.

Lillehammerregionens styrkeposisjoner fordelt på ulike næringer

Sysselsettingsandel

Gjennomsnittlig årlig sysselsettingsvekst, 2008–2015

Industrisamarbeid. Kraftbransjen etterspør nye typer stolper som kan erstatte dagens trestolper som er impregnert med kreosot. Lena Metall i Østre Toten har sammen med flere andre bedrifter utvikla en stolpe i miljøvennlig aluminium. VP Metall på Raufoss har laget egne klatresko til stolpene. Foto: Richard K. Johansen, Ricardofoto

Innlandet på andre plass i vekst i forskning og utvikling

Forskning og utvikling i Innlandet er knyttet til teknologiindustri og bioøkonomi. Mye av forskningen skjer i klynger. Innlandet har i dag tre klyngeprosjekter. Alle er med på å underbygge Innlandets styrkeposisjoner. Gjøvikregionens relativt høye forskningsaktivitet er nært knyttet til både NCE Raufoss og Arena i4plastics.

For å sikre grunnlaget for Innlandets velstand og velferd er det viktig at det skapes nye arbeidsplasser og at de eksisterende virksomhetene videreutvikler sine produkter og tjenester i en stadig tøffere konkurransesituasjon. Da er forskning, utvikling og innovasjoner viktig. Forskning, utvikling og innovasjon i dag styrker Innlandet i framtiden.

«Produktivitetsvekst avhenger av evne til å flytte teknologifronten gjennom innovasjon, og til å ta i bruk frontteknologi som utvikles i utlandet. Evnen til å utnytte teknologi utviklet av andre bestemmes i stor grad av den samlede kunnskapskapitalen, som igjen påvirkes av utdannings- og forskningssystemet.» NOU 2015: 1 Produktivitet – grunnlag for vekst og velferd

Innlandsfylkene er blant fylkene med høyest vekst i samlede FoU-utgifter i perioden 2009–2014, og FoU-innsatsen har hatt en langt høyere vekst enn ambisjonen i fylkeskommunenes FoU-strategi for regionen. Næringsstruktur og lokalisering av universiteter, institutter og andre kunnskapsinstitusjoner har stor betydning for både omfang og lokalisering av regional FoU- og innovasjonsaktivitet. Næringsstrukturen i Hedmark og Oppland har en sterk sysselsettingsmessig forankring i jord- og skogbaserte næringer, samt innen reiseliv og næringsmiddelindustri. Dette er næringer som per i dag er lite forskningsdrevet.

Samlet FoU-aktivitet i næringslivet er noe lavere enn i landet for øvrig, selv når det tas hensyn til regionens næringsstruktur (forventet FoU-aktivitet).¹ Det er særlig i Hedmark at FoU-aktiviteten er lavere enn hva næringsstrukturen skulle tilsi.

FoU-aktiviteten er imidlertid betydelig i deler av industrien i Oppland. Her er FoU-investeringene høyere enn landsgjennomsnittet.²

Gjøvikregionen er tyngste FoU-region

Gjøvikregionen representerer landets ledende kompetansemiljø innen vareproduserende industri. Industrivirksomhetene har utviklet et klynge samarbeid innenfor NCE Raufoss, med blant annet Høgskolen i Gjøvik, SINTEF og NTNU³ som partnere.

I Innlandet samlet, står næringslivet for litt over halvparten av samlede FoU-utgifter. Næringslivets kostnader til egenutført FoU var 563 millioner kroner i 2014.⁴

1 Forventet FoU er den FoU-aktiviteten regionen ville hatt dersom FoU-aktiviteten i de enkelte næringene i regionen hadde vært på samme nivå som gjennomsnittet for landet for de samme næringene.

2 Norges forskningsråd (2015) Det norske forsknings- og innovasjonssystemet (Indikatorrapporten)

3 Før Høgskolen i Gjøvik fusjonerte med NTNU

4 Statistisk sentralbyrå, Tabell: 11145

Gjøvikregionen stod alene for over halvparten av dette, og er med det den viktigste regionen for forskning og utvikling i Innlandet.

Tildelinger i Forskningsrådet bekrefter betydningen næringslivet har i FoU-sammenheng. Om lag halvparten av bevilningene fra Forskningsrådet til Innlandet, har i perioden 2010–2015 gått til næringsrettet forskning.

SINTEF Raufoss Manufacturing ble i november 2014 tildelt et nytt senter for forskningsdrevet innovasjon (SFI Manufacturing). Dette økte institusjonsstøtten fra Forskningsrådet med 6 millioner kroner i 2015. Andre mottakere av institusjonsstøtte i Innlandet er Østlandsforskning (basisbevilgninger) og Vitensenteret Innlandet (Vitensenterprogrammet).

Gjøvikregionen representerer landets ledende kompetansemiljø innen vareproduserende industri.

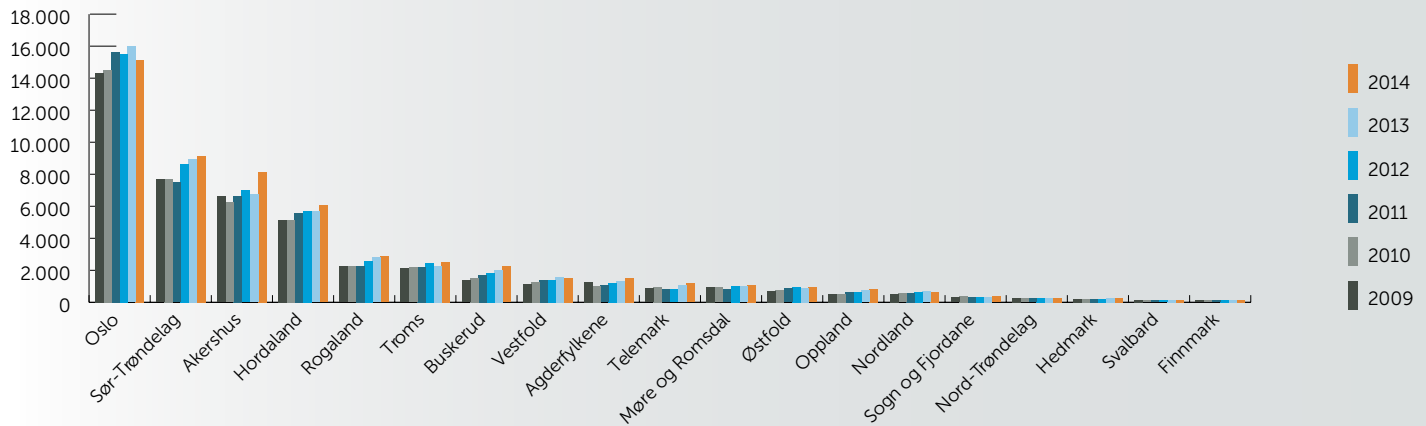
Forskningen skjer i næringsklyngene

Fra begynnelsen av 2000-tallet har Norge hatt en strategi for å styrke næringsklynger gjennom et nasjonalt klyngeprogram (Norwegian Innovation Clusters). Klyngeprogrammet skal bidra til verdiskaping gjennom bærekraftig innovasjon. Dette skal

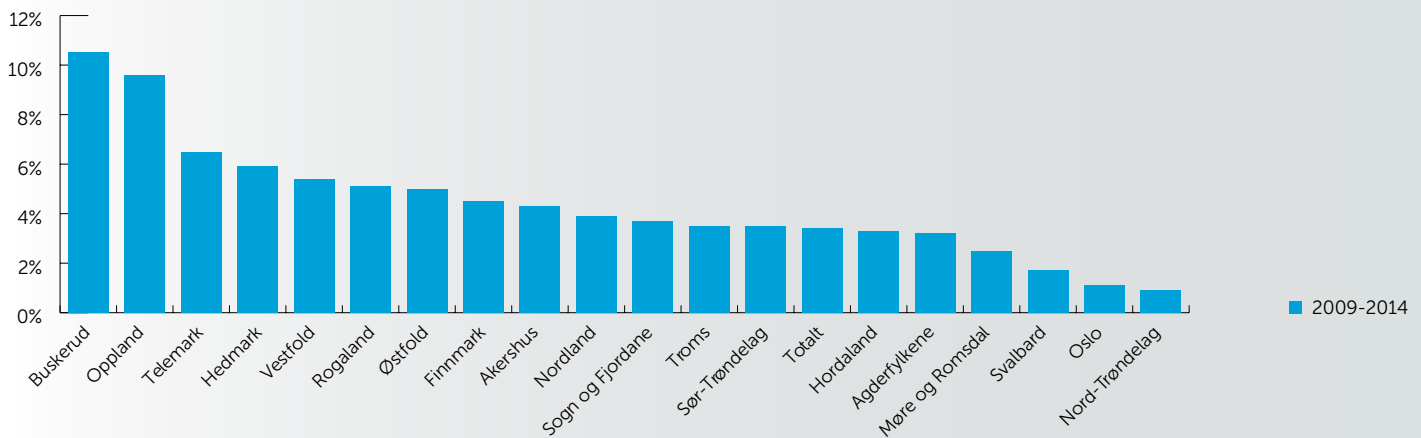

Samlede FoU-utgifter etter fylke. Faste 2015-priser.

Mill. kroner. 2009–2014

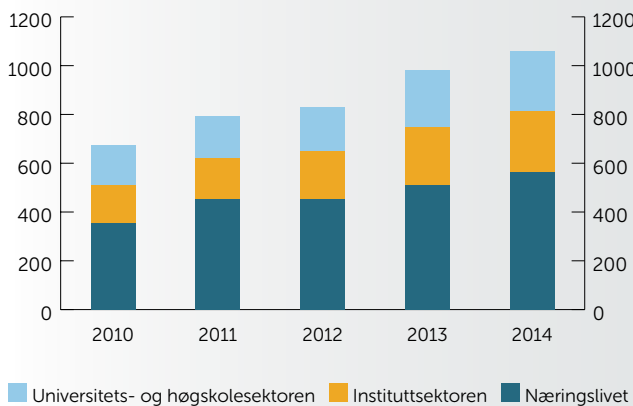

Vekst i FoU – utgifter 2009–2014 i prosent.

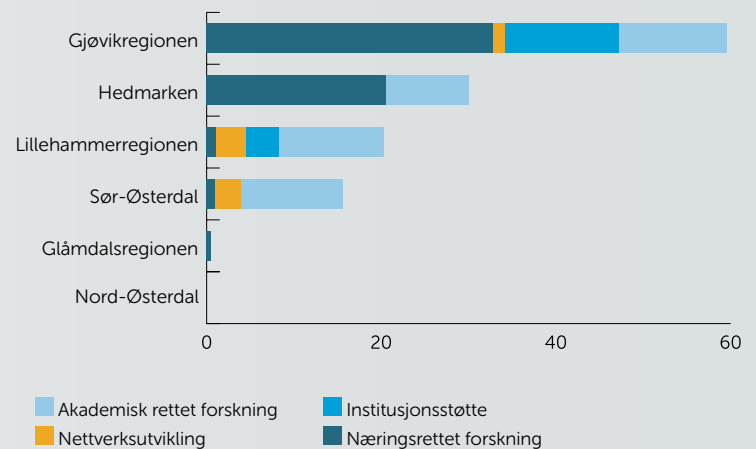
Totale FoU-utgifter i Innlandet etter sektor for utførelse.

Løpende priser. Mill. kroner. 2010–2014

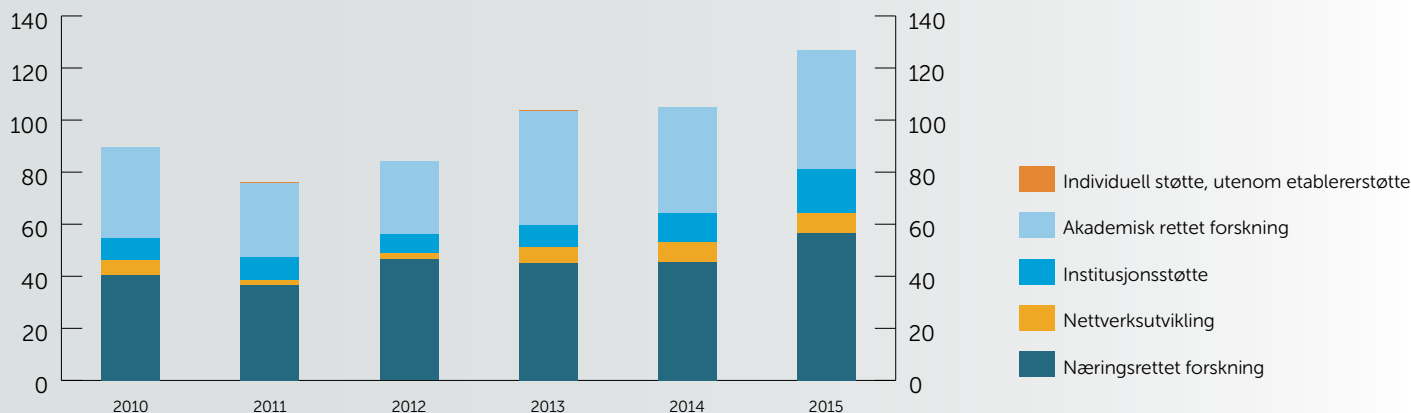

Bevilgninger fra Forskningsrådet til Innlandet, etter region.

Tusen kroner.* 2015

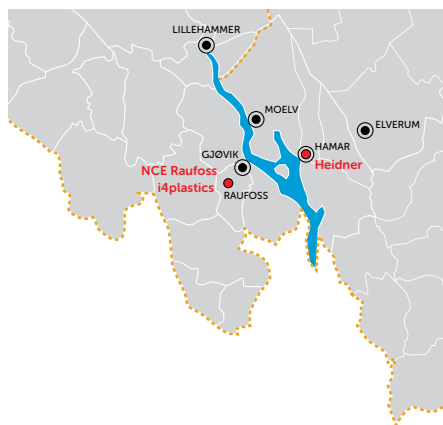

Bevilgninger fra Forskningsrådet til Innlandet, etter aktivitet. Faste 2015-priser.
Tusen kroner.* 2010–2015

skje ved å utløse og forsterke samarbeidsbaserte utviklingsaktiviteter i klyngene, med sikte på å øke klyngenes dynamikk og attraktivitet, og å øke den enkelte bedrifts innovasjonsevne.

Innlandet har i dag tre klyngeprosjekter, som alle er med på å underbygge Innlandets styrkeposisjoner. Arena Heidner i Hedmark er en forskningsdrevet næringsklynge bestående av verdensledende forskningsmiljø innen husdyravl, fruktbarhet og planteforødling. Klyngen består i dag av 22 virksomheter, hovedsakelig lokalisert på Hedmarken. Disse mottok 14,7 millioner kroner i bevilgninger fra Forskningsrådet til næringsrettet forskning i 2015. Totale bevilgninger til næringsrettet forskning på Hedmarken samme år var 20,5 millioner kroner. Gjøvikregionens relativt høye forsknings-

aktivitet i industrien er nært knyttet til både NCE Raufoss og Arena i4plastics. Av 32,8 millioner kroner som ble bevilget til næringsrettet forskning i Gjøvikregionen fra Forskningsrådet i 2015, gikk 22,1 millioner (67 pst.) til virksomheter på Raufoss i de to klyngene. Bedriftene i NCE Raufoss produserer bildeler, elektronikk og forsvarsprodukter til verdensmarkedet. Klyngen ble høsten 2015 valgt ut som en av tre klynger til Innovasjon Norges pilotprogram «Klynger som omstillingsmotor».⁵ Bedriftene i i4plastics har kjernekompetanse innen materialteknologi, særlig plast- og multimateriale.

Høgskolen i Hedmark nest største høgskole i landet målt i FoU-aktivitet

I Hedmark utgjør høgskolen og instituttsektoren godt over halvparten av de samlede FoU-utgiftene. Høgskolen i Hedmark hadde FoU-utgifter på 122 millioner kroner i 2014. Målt i FoU-utgifter var Høgskolen i Hedmark den nest største statlige høgskolen i Norge i 2013.⁶

Tildelinger fra Forskningsrådet viser at det har vært en økning i bevilgninger til akademisk rettet forskning i regionen, samt i institusjonsstøtten.

⁵ <http://www.sintef.no/prosjekter/nce-raufoss/>

⁶ NIFUs FoU-statistikkbank. Universiteter og høgskoler har totalundersøkelser i oddetallsår. Det var i alt 21 statlige høgskoler i 2013.

De siste årene har programmet Strategiske høgskoleprosjekter (SHP) utgjort en betydelig del av bevilgningene fra Forskningsrådet til akademisk rettet forskning i Innlandet. Den siste evalueringen av programmet konkluderer med at SHP har bidratt til å øke FoU-aktiviteten og styrke forskningskompetansen ved høgskolene som har fått støtte, herunder høgskolene i Innlandet.

Tildelinger fra Forskningsrådet viser at det har vært en økning i bevilgninger til akademisk rettet forskning i regionen.

Innlandets akademiske forskning er relevant for næringslivet

De største forskningsområdene i Innlandet er teknologirettet forskning og forskningen relatert til bioøkonomi.

Teknologi er Innlandets største forskningsområde for både høgskolene og næringslivet, målt i antall prosjekter med støtte fra Forskningsrådet. Sentrale aktører innenfor teknologiforskningen er SINTEF Raufoss Manufacturing, Høgskolen i Gjøvik⁷ og Høgskolen i Hedmark.

⁷ Dataperioden slutter for Høgskolen i Gjøvik fusjonerte med NTNU

Antall prosjekter med støtte fra Forskningsrådet, etter fagfelt.
Samlet for 2010–2015

Foruten teknologi, foregår næringslivets forskningsaktivitet hovedsakelig innenfor landbruksfag, herunder hagebruk, plantevern, husdyravl og skogbruk. Forskningsmidler til landbruksforskningen i Innlandet går i all hovedsak til Hedmark, med Norsvin, Geno og Graminor som de mest sentrale virksomhetene.

I løpet av høsten 2009 og tidlig i 2010 ble det opprettet syv regionale forskningsfond (RFF), hvor Innlandet utgjør en av fondsregionene. Regionale forskningsfond ble opprettet som svar på et behov om styrket regional innovasjon og regional utvikling. RFF skal styrke forskningsevnen gjennom regional forskning og innovasjon ved å støtte opp under regionens prioriterte innsatsområder og mobilisere til økt FoU-innsats.⁸

Fylkestingene i Innlandet har i handlingsplanen for RFF Innlandet uttrykt at utlysning av midler innenfor bedrift-, forsker- og institusjonsprogram i hovedsak bør være innenfor bioøkonomi, opplevelsesnæringer, innovasjon i offentlig sektor og vareproduserende industri.

Det har i løpet av de fem første årene med regionale forskningsfond blitt gjennomført 125 prosjekter med støtte fra RFF Innlan-

det. Halvparten av prosjektene har vært ledet av næringslivet. Videre har hele 69 prosjekter har vært innenfor teknologi, ledet av institusjoner i Gjøvikregionen eller på Hedmarken.

Betydelig FoU-samarbeid med NTNU og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

I tillegg til egenutført forskning, deltar både forskningsinstitusjoner og virksomheter i næringslivet i Innlandet i en rekke forskningsprosjekter i samarbeid med institusjoner og virksomheter utenfor regionen, både som prosjektleder og deltaker. Gjennom forskningssamarbeid skapes et større nettverk, ikke bare mellom prosjektleder og samarbeidspartner, men også mellom samarbeidspartnere.

I Hedmark utmerker Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) sitt samarbeid med Geno, Norsvin og Graminor seg. De tre sistnevnte er alle en del av Arena Heidner, og samarbeider også med hverandre.

Sammenliknet med Hedmark, foregår forskningssamarbeid i Oppland i noe større grad mellom institusjoner og virksomheter i fylket, men også disse har betydelig samarbeid ut av regionen. Viktige forskningspartnere er NTNU og SINTEF.

Utover direkte prosjektsamarbeid er det grunn til å tro at næringslivet i Innlandet anvender resultater fra forskning både i eget konsern og andres. Eksempelvis har virksomheter som Nortura og Tine hatt betydelig økning i bevilgninger fra Forskningsrådet de siste årene. Forskningsstøtten registreres i Oslo, men produksjonsanleggene er spredt over hele landet. På samme måte vil forskning utført på NTNU i årene framover, etter fusjonen med Høgskolen i Gjøvik, være relevant å se i sammenheng med analyser av Gjøvikregionens, og dermed Innlandets, forskningsaktivitet.

Støtten fra Innovasjon Norge størst i Glåmdalsregionen

Støtte fra Innovasjon Norges virkemidler for innovasjon vitner om innovasjonsaktivitet i produkter, tjenester, produksjon og annet. Innovasjon Norge bevilget 19,8 millioner kroner i tilskudd, samt 62,7 millioner i lån, til innovasjonsaktiviteter i Innlandet i 2015. Det er imidlertid mest støtte til næringsutvikling i Innlandet fra Innovasjon Norge. Samlet ble det bevilget 50,5 millioner kroner i tilskudd til næringsutvikling i 2015.

Innlandets akademiske institusjoner forberedt på økende FoU-konkurranse

Høgskolen i Gjøvik ble ved årsskiftet i 2016 en del av NTNU, med et mål om å

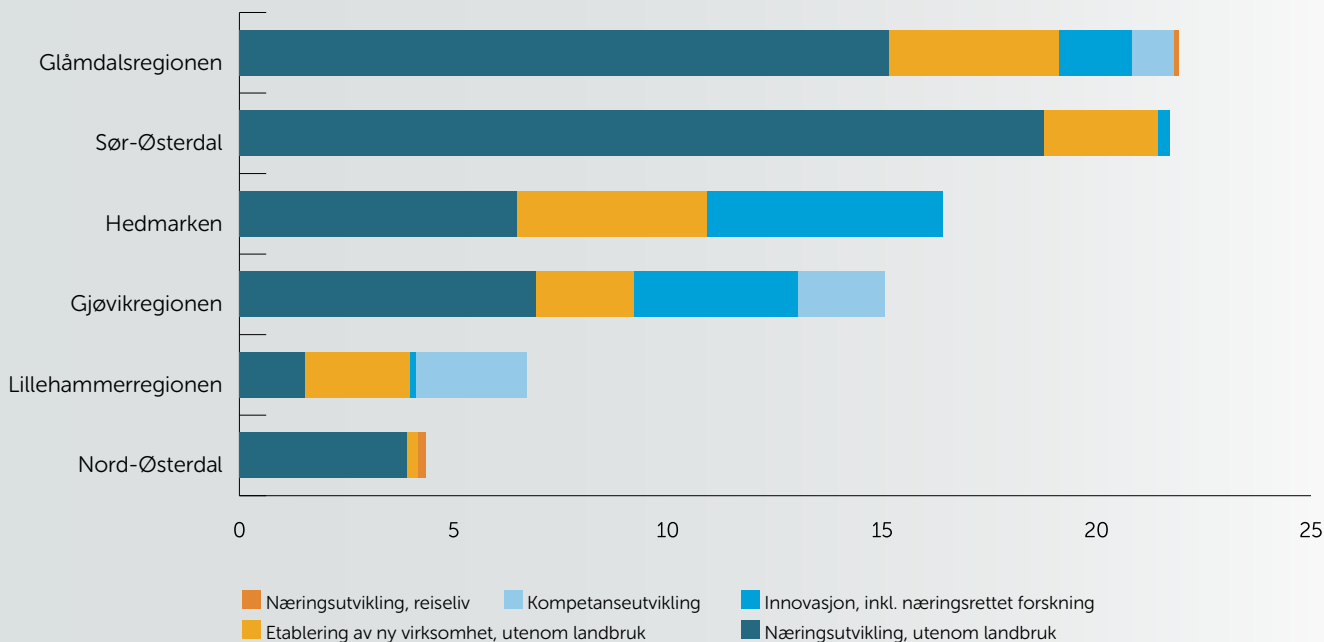
⁸ Retningslinjer for regionale forskningsfond

heve kvaliteten på både utdanningen og forskningen.

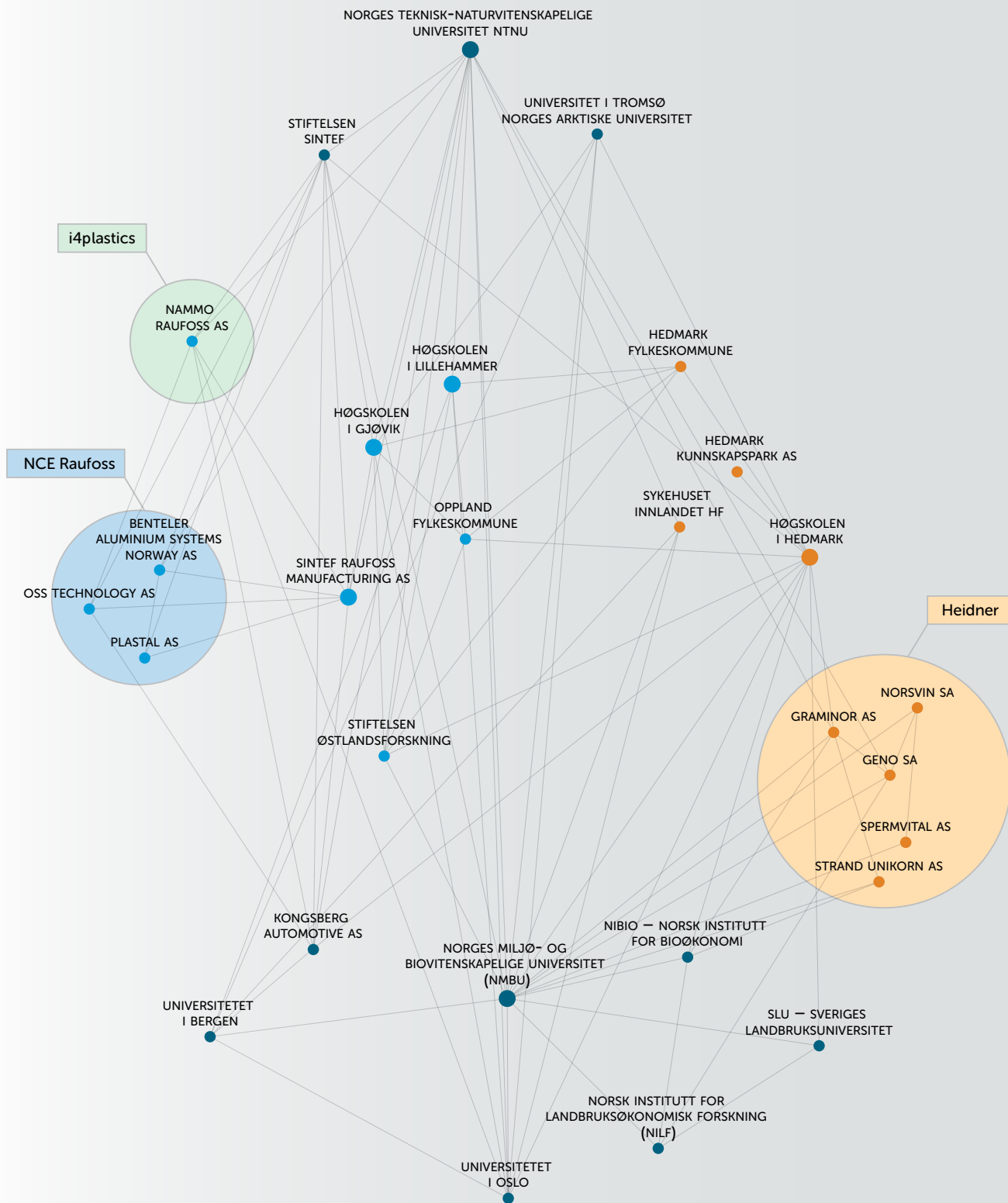
For å styrke fagmiljøene i regionen og videreutvikle høgskolenes faglige kvalitet og kompetanse, har Høgskolen i Hedmark og Høgskolen i Lillehammer valgt å fusjonere til Høgskolen i Innlandet fra og med 1. januar 2017. Dette vil styrke høgskolene ytterligere på vei mot universitetsstatus. Det er med andre ord all mulig grunn til å forvente ytterligere økning i høgskolene i Innlandets forskning i årene framover.

Næringsanalysen av Innlandet viser at bio-økonomi og teknologiindustri er regionens styrkeposisjoner. Det er også innenfor disse næringene FoU-aktiviteten i regionen skjer. Når dagens styrkeposisjoner kombineres med høy FoU-aktivitet, skapes det et godt grunnlag for veksten Innlandet trenger i årene framover.

Tilskudd fra Innovasjon Norge til Innlandet, etter region.
Tusen kroner.* 2015

*) I figuren i notatet viser aksene tallene i mill. kroner (tallene over delt på tusen)

Figuren viser utvalgte virksomheter i Innlandets deltakelse i prosjekter med støtte fra Norges forskningsråd i perioden 2010–2015. Fargen på nodene angir hvilket fylke virksomheten ligger i. Linjene mellom nodene viser hvem som har samarbeidet med hvem.

Innlandet 2030 – vekst fra dagens sterke næringer eller bygge nye?

Om vi får en sterkere global klimaavtale og hvordan Norge takler omstilling fra olje og gass er to store usikkerheter i vår tid. Utfallene vil påvirke næringsutviklingen i Innlandet mye. La oss utforske hvordan i fire tenkte scenarier for 2030.

Gjennom å utvikle ulike framtidbilder – scenarier – for Innlandet i 2030, kan vi si noe mer om hvordan ulike utfall av grunnleggende usikkerheter vil påvirke Innlandets næringsliv. Brukt rett er scenarier en metode for å analysere usikkerheter på en strukturert måte. Vi vet ikke om vi i 2030 vil være i noen av disse scenariene, men framtidsbesøket vil gi muligheter for refleksjon knyttet til hva vi i dag må gjøre for å klare oss i fremtiden.

Basert på innspill fra en større workshop med representanter fra ulike deler av Innlandets nærings- og samfunnsliv 24. august 2016, har vi landet på at det særlig er to store usikkerheter som vil kunne påvirke næringsutviklingen i Innlandet:

Klarer norsk næringsliv å omstille petroleumsrettet kompetanse til nye anvendelser?

Det har lenge vært klart at Norge over tid må omstille store deler av konkurranseutsatt næringsvirksomhet fra å være petroleumsrettet til andre anvendelser. Den høye lønnsomheten i petroleumsvirksomheten har gitt få grunner til å forsere en slik omstilling. Det har påvirket næringslivet i Innlandet negativt. For det første har kostnadsnivået smittet over til Innlandet. For det andre har petroleumsnære virksomheter tiltrukket seg mye kompetanse som også Innlandet kunne trengt i sin nærings-

Scenarioanalyse som verktøy

Målet med en scenarioanalyse er ikke å forutsi fremtiden. Scenariometodikk handler om å lage systematiske scenariofortellinger om flere mulige framtider. Scenariometodikken kombinerer kunnskap om faktiske forhold, kjente trender og usikkerheter.

Basert på innspill fra en større workshop med representanter fra ulike deler av Innlandets nærings- og samfunnsliv 24. august 2016, og etterarbeid i etterkant av denne, er det særlig to store usikkerheter som vil påvirke næringsutviklingen i Innlandet:

- Klarer norsk næringsliv å omstille petroleumsrettet kompetanse til nye anvendelser som kaster om lag like mye av seg?
- Blir verden enige om en klimaavtale som blir forpliktende for alle viktige land?

Basert på ulike utfall av disse to usikkerhetene kan det tegnes fire ulike framtidbilder for Innlandet:

Utover de usikre drivkreftene som er nevnt over, vil andre samfunnsmessige drivkrefter som påvirker vår framtid utvikle seg på samme måte i alle scenariene. Eksempelvis vil aldring av befolkningen og økt digitalisering pågå i alle scenarier, selv om utslagene vil variere noe som følge av ulike tilpasning til usikkerhetene nevnt over.

For alle fire scenariene vil befolkningen vokse, men befolkningen vokser langt raskere i scenariene der norsk næringsliv har omstilt seg til nye høyproduktive næringer. Årsaken er at lønnsforskjellene mellom Norge og resten av landet er større i en slik situasjon. Alt annet likt vil det dermed bli mer attraktivt å komme til Norge enn når lønnsnivået ikke er så attraktivt.

Usikkerhetene vil gi seg utslag i ulik nærings sammensetning. Framtidbildene viser dette ved ulike utfall for forskjellige næringer og regioner i Innlandet. Men i alle scenariene legger vi til grunn samme konjunkturbilde. Dette innebærer blant annet at vi har tilnærmet full sysselsetting i alle framtidbildene.

utvikling. Fallet i oljeprisen fra 2014 har i stor grad aktualisert omstillingsbehovet til norsk næringsliv.

Spørsmålet er: Kan Innlandets næringsvirksomhet nyttiggjøre seg den kompetansen som er bygget opp i og rundt petroleumsnæringene? Hvor konkurransedyktig og lønnsom er annen næringsvirksomhet? Er næringene i Innlandet i stand til å leve med kostnadsnivået som følger dersom petroleumsrettet kompetanse kan anvendes i andre næringer med om lag samme avlønning?

Blir verden enige om en klimaavtale som blir forpliktende for alle viktige land? Verden er opptatt av å bremse utslipp som bidrar til global oppvarming. Men skjer det raskt nok? Blir verdens stormakter enige om tiltak som faktisk reduserer utslipp tilsvarende målet om kun to grader global oppvarming? Eksisterende klimaavtaler er ambisiøse, men det er ingen gitt å vite om det blir enighet om virkemidler som vil fungere. Uten effektive virkemidler er det vanskelig å tenke seg at målene blir innfridd. Kraftige virkemidler vil påvirke næringsutviklingen i Innlandet.

SCENARIO 1:

Skogene synger

Skogene synger er historien om et Norge som i 2030 er en del av en verden der det har blitt en felles enighet om en ambisiøs klimaavtale. Utslipp av klimagasser er kostbart og internasjonal etterspørsel etter fossilt brensel er på vei ned. Samtidig har Norge omstilt seg fra betydelig petroleumsrettet produksjon til nye næringer preget av høyproduktiv og miljøvennlig teknologi. Ikke minst blomstrer treindustrien i Innlandet, det samme gjør metall- og komposittindustrien, på bakgrunn av en økende internasjonal etterspørsel etter lette materialer.

Offentliggjørelsen av rapporten fra FNs klimapanel blir mottatt med lettelse verden over. Det ligger an til at utslippsreduksjonene er tilstrekkelig for å nå 2-gradersmålet innen 2100. I havområdene langs hele kysten, fra Stavanger til Nordkapp, finnes nå en rekke offshore vindparker som leverer strøm både til det norske og det

europiske markedet. Det nordeuropeiske strømmermarkedet er godt integrert gjennom massive sjøbaserte høylevende strømkabler.

Arbeidskraften oppfattes som dyr i Norge, men produktiviteten er høy. Det samme er utdanningsnivået. Landet er ikke minst kjent for sine dyktige og fleksible teknologimiljøer. Problemer løses helst gjennom utvikling av nye teknologiske løsninger. Landet er blant verdens fremste i å implementere nye løsninger på alle områder, noe som også har gitt opphav til mange suksessrike eksportvirksomheter innen så vel teknologiske utviklermiljøer som innenfor helseteknologi, shipping, energi og finans.

Den internasjonale konkurransen er imidlertid sterk. Et av Norges fremste konkurransefortrinn er evnen til å omsette forskning og utvikling til produkt- og prosessutvikling. Særlig er Norge kjent for sine innsatsvarer. Eksempelvis er materialkonkurransen sterk globalt. Det er størst etterspørsel etter lette og miljøvennlige materialer, som kan inngå i alle typer verdikjeder. I Innlandet finner vi dette i rikt monn. I Gjøvikregionen blomstrer videreføringen av det som en gang var NCE Raufoss. Materialutdanningen på universitetsavdelingen i Gjøvik er NTNUs viktigste avdeling utenom Trondheim. Unge fra hele Norge, ikke minst fra Oslo-området søker seg hit. Campus er kjent for både å kombinere gode kontakter med internasjonale eliteuniversiteter og et tett hyggelig miljø. Togforbindelsen til Oslo er effektiv og det er lett å reise med tog til store deler av Europa herfra.

I Hamar bygges en hel bydel med verdens høyeste trehus i byens sentrum.

På Hedmarken og i Østerdalen finnes flere av verdens ledende nisjeproducenter innen tremoduler, side om side med storproducenter av trelast. Eksporten er høy. Selv Sverige, Norges hovedkonkurrent innen miljøvennlige trebaserte byggeprodukter, importerer fra Norge. Men mer enn konkurranse mellom de to landene, preges

Innlandets treindustri av utstrakt Eiermessig samarbeid på tvers av landegrensa. Konkurransen mellom Moelvrens avdelinger, Stora sine og den lokale oppkoblingen Designtre AS, er sterk. Virksomhetene samarbeider imidlertid om felles FoU-arbeid. Alle hyller utviklingen av den treindustrielle linja på Innlandsuniversitet (avdeling i Hamar). Linja produserer ikke bare verdifulle produktutviklere, men skaper også forskning av stor verdi for alle.

Etterspørselen etter avanserte treprodukter er høy også lokalt. De siste 15 årene har det vokst fram en helt ny bydel i Elverum, Ydalir, med høy miljøprofil og bebyggelse i tre. Mjøstårnet i Brumunddal bidro til byggingen av en hel bydel med verdens høyeste trehus i sentrum av Hamar. Hamar er en vital by som er stolt av hvordan de eksperimenterer med ulike typer arkitektur, men hvor tre som materiale går igjen i alle nye høyhus. Regionen har spisskompetanse på høyhus i tre, og både nasjonalt og internasjonalt er Hamar og Elverum blitt selve utstillingsvinduet for treindustrien i Innlandet.

Besøkende stusser likevel over hvor få mennesker det er som bor langs grensa til Sverige. Hele bygder virker nesten tomme for folk, og det er bare i tettstedene nær de større fabrikkene hvor vi ser folk utendørs. Litt rart i et land som stadig kåres til et av verdens beste land å bo i.

Både nasjonalt og i Innlandet ser vi en sterkere konsentrasjon av mennesker rundt de større byene og de regionale sentrene. Den strenge regionaliseringspolitikken som føres, og som har vært ført lenge, har umuliggjort etablering av større nye virksomheter langt fra de store kollektivknutepunktene. For de mange mindre kunnskapsbaserte virksomhetene er det helt nødvendig å være lokalisert tett på de større befolkningssentrene. Så vel rådgivere, designere, som finanssektoren er avhengig å trekke på spesialisert kompetanse. Det krever at det er mange nok mennesker i nærheten og at det er lett å møte sine kunder. Også de større produksjonsanleggene til treindustrien har tilpasset seg utviklingen med å ha egne elektriske busser i skytteltrafikk for medarbeidere som har reiseavstand til anlegget.

SCENARIO 1:

Skogene synger

Hvordan kom vi til Skogene synger

På den store oppfølgingskonferansen til Paris-avtalen i 2020 ble det klart at alle toneangivende land ville bruke sterke virkemidler for å redusere klimautslippene sine. Kompromisset var at alle rike land måtte redusere egne klimagassutslipp. Virkemidlene varierte fra høye avgifter på klimautslipp og store subsidier, til produktutvikling av klimavennlige transportløsninger. Konsekvensen var langt dyrere transport. Den globale, langveisreisende turismen stagnerte og etterspørselen etter ny transportteknologi økte. Store byer utviklet alt fra tubetransport til nye former for luftbåren skinnetransport.

For Norge kom den internasjonale politikkomleggingen på toppen av omstillingen fra petroleumsalderen. Norske myndigheter tilpasset seg raskt og vedtok en tung satsing på teknologit utvikling både gjennom forskningsprogram og innovasjonsprogram. I tillegg ble det konsensus om at all boligutvikling skulle tilpasses kollektivtransporten. Sett utenfra ble politikkomleggingen en suksess. Norge klarte å hevde seg godt i alle næringer som krevde høy kompetanse. For mange fortonte kostnaden seg størst ved at distriktspolitikken ble lagt helt om.

De regionene i Innlandet som tilpasset seg best, var de som hadde mange produsenter av klimavennlige varer og tjenester. Treprodukter ble regnet som framtidens materiale, og produktutviklingen hadde gjort treprodukter både rimeligere og langt mer klimavennlige enn både stål og betong. Over alt i Norge, og også globalt, ble tre fortrukket som byggemateriale, også i høye hus. Samarbeid på tvers mellom treindustri, arkitekter, ingeniører, eienomsutviklere, forsknings- og utviklingsmiljø, investorer og byggefirma gjorde at Innlandet inntok posisjonen som verdensledende på høyhus i tre.

SCENARIO 2:

Destinasjon Innlandet

Destinasjon Innlandet er en fortelling om et Norge som har klart omstillingen fra olje og gass, men der klimaavtalen har latt vente på seg. Alle land finner sine egne løsninger. Siden Norge har klart å opprettholde det høye velstands nivået, har den innenlandske etterspørselen etter opplevelser og kultur fortsatt å øke. Dette har kommet særlig reiselivsnæringen i Innlandet til gode. Det kommer mange arbeidsinnvandrere både fra Europa og andre land for å jobbe i Norge.

Hovedoppslaget i Financial Times 1. april 2030 er: «How to make money out of snow». Britene mener det er noe rart med Norge. På den ene siden finner vi ledende teknologimiljøer langs hele kysten. I de store byene trives store internasjonale teknologiselskaper som Veritas og Telenor. Mens rett utenfor byene finnes tilbud på alle former for naturopplevelser. Etter å ha gjort som så mange engelskmenn før dem, kan ikke Financial Times annet enn å konkludere: «It's expensive, but it's worth it».

Enten man velger å tilbringe en uke i skianlegget i Trysil eller gå langrenn sammen med nordmenn på Sjusjøen, får man en opplevelse for livet. Få skidestinasjoner i Europa har klart å forene sikre snøforhold med godt utbygde anlegg. Alpene var flott, men snøforholdene er aldri til å stole på. Ønsker du å oppleve verden slik den engang var, ta flyet til Gardemoen, er rådet fra Financial Times. Oppslaget kom dagen etter at det ble kjent at Lillehammer nok en gang skal arrangere vinter-OL, som ikke lenger er så stort arrangement ettersom stadig færre land har et klima som innbyr til vinteridretter. Men arrangementet er likevel grunn til å gjøre Innlandet stolt.

SCENARIO 2:

Destinasjon Innlandet

Det uforbeholdne skrytet av Innlandets skiområder blir spredt lynhurtig blant reiselivsaktørene i Innlandet. Reiseliv er ingen stor næring i Norge. Til det er arbeidskraften altfor dyr til å få overnattingsbedrifter og restauranter i distriktene til å lønne seg. Men akkurat snøsikkerheten i Innlandet gir området et konkurransefortrinn få andre kan matche. Den langvarige og systematiske investeringen i målrettede opplevelser nær skianlegg og aktivitetsanlegg om sommeren har gjort at Innlandet (sammen med Lofoten) er den eneste reiselivsdestinasjonen i Norge som tiltrekker seg utenlandske turister.

Men dyr arbeidskraft rammer ikke Innlandets industri. I takt med at arbeidskostnadene har økt, har virksomheten forsert investeringene i effektiviserende maskiner. Eksempelvis er Blowtech i Kongsvinger fremdeles blant landets ledende virksomheter i å produsere plastprodukter til bilindustrien, men produksjonen er nå tilnærmet fullautomatisert. Det samme slår de besøkende på Raufoss, det er mange roboter å se og få mennesker.

Det er lettere å få øye på mennesker på kontorene i Hamar. Her finner vi avdelinger til flere av landets ledende finansinstitusjoner som mener det her ligger spesielt

godt til rette for å trekke til seg arbeidskraft som både er stabil, kompetent og i norsk sammenheng relativ rimelig.

Snøsikkerheten i Innlandet gir området et konkurransefortrinn få andre kan matche.

Hvordan kom vi til Destinasjon Innlandet

Både i Norge og resten av verden, førte sterke næringsinteresser til at stadig påfølgende internasjonale klimakonferanser endte med sterke formaninger, men uten en egentlig felles politikk. Det var opp til landene å klare klimaforpliktelsene, men sanksjoner eksisterte ikke og de store landene klarte ikke å innfri.

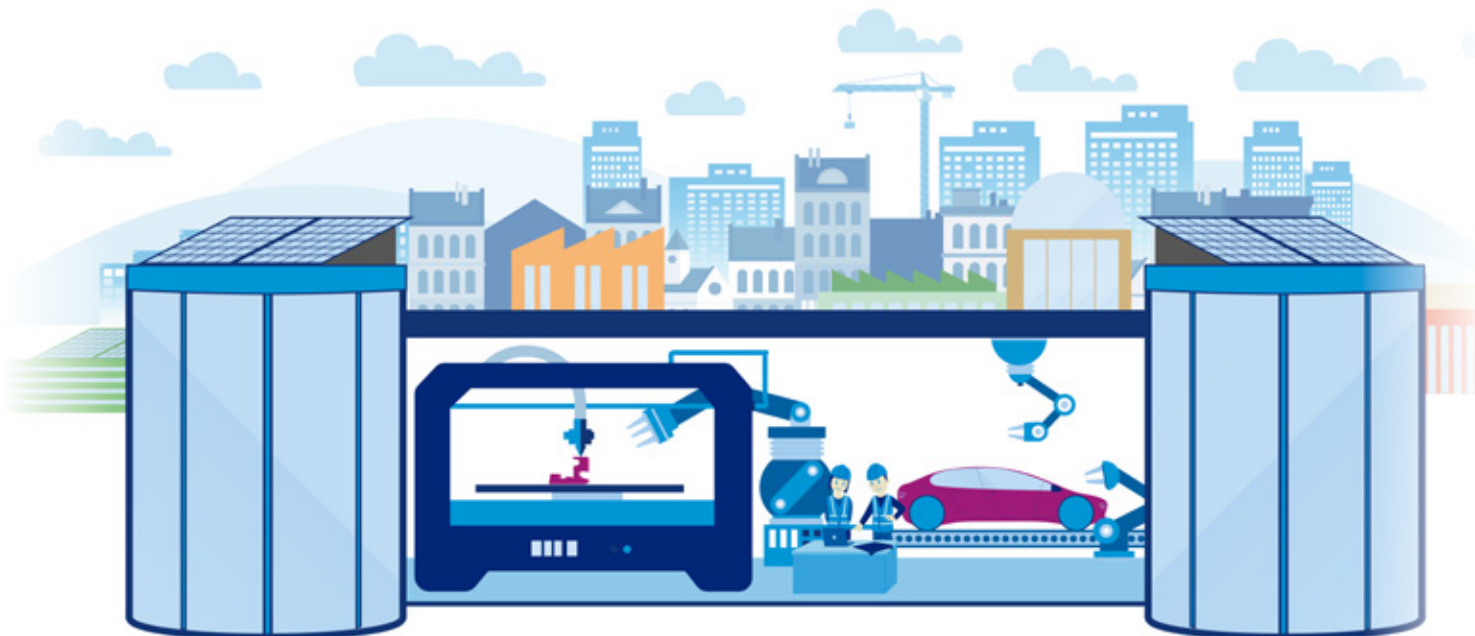
Stilltiende var norske politikere glade for manglende internasjonal enighet. Hovedspørsmålet i Norge utover 2020-tallet var å sikre at kompetansen fra oljeindustrien gradvis kunne benyttes i annen industri. Og det lyktes vi med, ikke minst på Vestlandet, som forble det industrielle sentret i Norge. Men også innenfor andre sterke industrielle miljøer som på Raufoss. Næringsmiljøer som var sterke i 2015 er fortsatt sterke i 2030.

Oppslutningen om det norske velferdssystemet holdt seg i hele perioden. Et virkemiddel var at alle muligheter til innstramminger i innvandringen ble brukt. Begrunnelsen var at dette var nødvendig for å slå ring om et system som både gir omstilling og sikrer nærings- og arbeidslivet mot sosial dumping. En gradvis økning i kvalifikasjonskrav innen alle næringer gjorde det krevende for ufaglærte å få arbeid, noe som også bremsset innvandringen. En ikke planlagt sideeffekt var dog at regioner uten kunnskapsintensivt næringsliv stadig ble tappet for folk. Dette skjedde tross fortsatt distriktsvennlig omfordelingspolitikk. For Innlandet ble derfor satsingen på reiseliv en kamp for å styrke egne fortrinn. Det lyktes de med.

Dette var også noe av begrunnelsen for utviklingen av det særegne finansmiljøet i Hamar. Både forsikringselskap og banker så at behovet for folk gikk ned, og at man kunne oppnå store kostnadsbesparelser ved å samle vitale funksjoner få steder. Enkelte funksjoner ble lagt til Oslo. Men få steder i Norge kunne som Hamar skille med en bedre kombinasjon av kompetanse, stabilitet i arbeidsstokken og, i norsk sammenheng, rimelig arbeidskraft.

SCENARIO 3:

Kreative Innlandet

SCENARIO 3:

Kreative Innlandet

Kreative Innlandet er en fortelling uten klimaavtale, og der Norge ikke har klart omstillingen fra oljenæringa. Norge har betydelig petroleumsutvinning, ikke minst gass, men investeringene fra petroleumssektoren er lave og leverandørindustrien liten. Andre næringer blomstrer, men med lavere lønninger, hvilket har medført at Norge ikke har spesielt mye høyere levestandard enn andre europeiske land. I Innlandet har særlig kreative næringer og IT-industrien fått en opptur. Varehandelen har også økt som følge av voksende bosetting i Innlandet og bortfall av grensehandelen.

Statsministerens nyttårstale 1. januar 2030 var alvorlig, men optimistisk. Hun startet med å hylle det mangfoldige Norge. Hovedbudskapet var at i Norge skal alle kunne få følge sine egne drømmer, enten det er som ballettdanser i operaen eller designer på Lillehammer. Hvor enn man reiser i Norge vil vi finne kreative miljøer innen kultur, friluftsliv og næringsliv. Men hun tok også opp et mer alvorlig problem. Nordmenn synes ikke å stole på hverandre i samme grad som før. Det er helt fint å søke egne løsninger på alt, men forutsetningen er at regler overholdes.

Media lo litt av denne siste oppfordringen. Oppfordringer hjelper ikke. Strengere overvåkning må til. Bakgrunnen var enkel. Året før hadde vært fullt av debatter om rekreasjonshoteller der pensjonister hadde blitt svindlet og eierne hadde reist utenlands. Mange pensjonister er ressurssterke og betaler villig for å få den beste behandlingen. Små private eldresentre som tilbyr aromaterapi, akupunktur og homeopati ved siden av vestlig medisin, er populært. Men flere skandaler om eiere som hadde beriket seg på pensjonistenes bekostning skapte harme. Rekreasjonshotellene i Glåmdalen hadde imidlertid sluppet unna kritikken og reklamerte med at her kunne man stole på lokale eiere og lokal ekspertise.

Aksepten for sosiale forskjeller er større enn før. Trygge, godt betalte jobber gir lite status, aller helst vil man jobbe i bransjer hvor man får uttrykke seg selv og være med og skape noe, slik designmiljøet på Lillehammer er eksempler på. Men bare få klarer å oppnå høy inntekt fra slike yrker.

Det å ta utdanning er viktig for å kunne skape et godt liv for seg selv, men man må også kjenne de riktige folkene, ha pågangsmot og et kommersielt tenkesett. Derfor hører også gründerne, og de som kan

skape sin egen arbeidsplass og formue, til blant de som er høyt anerkjent i samfunnet. Digitaliseringen gjør at ny kunnskap spres i et hurtig tempo.

Næringslivet er mangfoldig. Industri og råvarebaserte næringsklynger er viktige for landet, men det er også de kreative næringene. Restauranter og andre tjenestebaserte næringer leverer ting som folk med mye penger trenger, og som kan nyte godt av den lavt lønnete arbeidskraften. Norge har flere selskaper som skreddersyr alt fra prototyper, ekstradeler, designobjekter og annet ved hjelp av 3D-printere. Også utviklermiljøer trives godt i Norge. De fleste er i Oslo, men også miljøer utenfor klarer seg bra. Ikke minst i Innlandet hvor vi finner blomstrende IKT-miljøet både i Brumunddal og i Kongsvinger, begge med både gründerselskaper og viktige avdelinger til større internasjonale konsern.

Reiseliv er en viktig næring i Norge, men bare i begrenset grad i Innlandet. I konkurransen mellom de mange reiselivsdestinasjonene er det ikke Innlandet som har trukket det lengste strået. Oslofolk drar hit på vinteren, men på sommeren drar de andre steder. Utlendingene vil helst besøke byene og fjordene. Best gjør leverandørene til

SCENARIO 4:

Blomstrende Innlandet

de mange hyttene det. Snøsikre Sjusjøen, Hafjell og Trysil er populære. Velstående hytteeiere kjøper gjerne hjelp til å holde hyttene som hjem nummer to. Tilbudet av hjelpetjenester er stort, alt fra utleie av geit på taket ved ankomst til utvask og innkjøp for hytteeiere som har valgt å leie ut hytta si. Installasjon av lokalt produserte spesialmøbler har blitt et eget motefenomen blant de aller rikeste, til glede for kreative lokale håndverkere av alle slag.

Hvordan kom vi til Kreative Innlandet

Nedgangen i petroleumsinvesteringene som begynte i 2014, tok seg aldri opp igjen. Norsk leverandørnæring klarte heller ikke å omstille seg. Gradvis beveget Norge seg inn i en økonomisk bane med lavere vekst enn nabolandene.

De første årene etter 2016 var likevel levestandarden relativt høy i Norge. Det samme var innvandringen, men etter hvert som forskjellene til andre land ble mindre, begynte innvandringen å stoppe opp. Tidligere innvandrere forble i Norge, men nettoinnvandringen begynte å bli lav utover 2020-tallet.

Lavere vekst var ikke jevnt fordelt. Vestlandet opplevde tilbakegang. Arbeidsledig-

heten vokste i flere år. Inntektsforskjellene likeså. Tilstrømningen til Oslofjord-området var sterk, men også til Innlandet. Boligprisene i Innlandet var lavere enn i Oslo-området, og pendlingsmulighetene til Oslo fra store deler av Innlandet var akseptable. Mange arbeidet også som selvstendige som tok på seg oppdrag flere steder i landet. Da var det like greit å bo i Innlandet, nær det viktigste markedet og nær flyplassen.

I Innlandet har særlig kreative næringer og IT-industrien fått en opptur.

Gradvis vokste det også fram et press for mer liberalisering og enda større lønnsforskjeller, alt begrunnet i at lavere lønninger var nødvendig for å skape flere jobber. Politikken tok dette innover seg og en rekke arbeidstidsbestemmelser ble liberalisert utover 2020-tallet. Oppslutningen om fagforeninger falt i takt med nedbygging av tidligere industrivirksomheter.

Gradvis falt også ledigheten, men mest fordi det var flere som etterspurte og flere som tilbød rimelige tjenester innen alt fra

omsorgstjenester og opplevelsesguiding til alle former for rimelige konsulenttjenester. Interessen for kreative yrker økte. Svak inntektsutvikling ble godtatt ut fra en ideologi om det er «dette er det jeg vil».

Størst var imidlertid jobbveksten innenfor helse og omsorg. Norske pensjonister var mer velstående enn unge voksne, og etterspørselen etter alle typer omsorgstjenester var høy. I Innlandet så vi dette tydelig overalt, rett og slett fordi gjennomsnittsalderen var høy her og alternative arbeidsplasser var få. Spesielt bygdene i Nord-Østerdalen og Nord-Gudbrandsdalen tiltrakk seg mange nyutdannede helse- og omsorgsarbeidere.

SCENARIO 4:

Blomstrende Innlandet

Blomstrende Innlandet er en fortelling om Norge som har sluttet seg til en ambisiøs klimaavtale, men der vi fortsatt ikke har klart omstillingen fra oljenæringa. Oljeproduksjonen pågår fortsatt, men med lavere lønnsomhet enn i de øvrige scenariene, fordi kostnadene ved utslipp har økt betraktelig med klimaavtalen. Norge har full sysselsetting, men primært i mindre produktive næringer. I Innlandet blomstrer alle deler av bioøkonomien, særlig jordbruk og næringsmiddelindustrien.

Da matministeren la fram statsbudsjettet for 2030 kunne han stolt konstatere at Norge nå er en av verdens største matprodusenter per innbygger. Den store fiskeproduksjonen er ikke hele forklaringen. Også de siste årenes vekst i norsk landbruk har sikret den store framgangen for norsk bioøkonomi. Befolkningen i verden vokser og matmarkedene likeså. Bra for Norge som får stadig bedre vilkår for matproduksjon.

I Innlandet er matproduksjon og andre bio-baserte varer og tjenester viktigste næring utenom offentlig tjenesteyting. Naturforholdene for både landbruk og skogbruk er naturligvis de aller beste. Vekstsesongen er to uker lengre enn for 15 år siden og Innlandet slipper nedbør og stormproblemene som Vestlandet stadig opplever. Eksporten er også god. Selv om handelskonkurransen med Sverige er sterk, går varene begge veier. Ikke alle i Sverige vet det, men den greske yoghurten de fleste kjøper er produsert på Tines anlegg på Frya i Gudbrandsdalen. Vilt fra Østerdalsmat i Rendalen selger like godt på begge sider av grensa.

Så vel meieri som kjøttindustrien har store og moderne anlegg i Innlandet, men lokal kreativitet er også stor. Over hele Innlandet eksperimenterer lokale hel- og deltidsbønder med å få fram nye vekster og krydder. Orklas store ferdigmat- og krydderianlegg i Elverum kjøper mye, men mange selger også bær og krydder rett fra gården.

Ungdommen har lenge sett mulighetene innen matindustrien og utdanner seg deretter. Søknaden til så vel matteknologistudiet og livsvitenskapsstudiet ved Innlandsuniversitetets avdeling i Elverum, er stor. Livsvitenskap er en tverrfaglig satsing og kombinerer fag som medisin og biologi med nye avanserte analysemetoder fra fag som matematikk, kjemi, farmasi, fysikk og informatikk. Elverum har det nest største livsvitenskapsstudiet i Norge etter Universitet i Oslo.

Livsvitenskapssatsingen har også gitt en boom for sykehusutviklingen i Innlandet. Sykehuset Innlandet samarbeider tett med miljøet i Elverum. Sykehuset vinner stadig fram i kampen om pasienter og optimismen innen denne viktige kunnskapsnæringen er stor.

I tillegg til bioøkonomien er det også en god del reiselivsaktivitet i Innlandet, men virksomhetene er små og ofte knyttet til de mange åpne gårdene. Få utenlandske turister finner veien til spennende mindre åpne gårder i Glåmdalen. Men Oslo-folk kombinerer gjerne «matturer» med overnatting på lokale overnattingssteder, som det er ganske mange av. I Gudbrandsdalen er «De kurdiske gårdene» kjent for mye eksperimentering med mat og kultur. Navnet har de etter gruppen med fem kurdiske familier som kjøpte hver sin gård i Gudbrandsdalen i 2024.

Over hele Innlandet eksperimenterer lokale hel- og deltidsbønder med å få fram nye vekster, produkter og krydder.

Hvordan kom vi til Blomstrende Innlandet

Innlandets næringsliv så tidlig mulighetene som fulgte i kjølvannet av nedgangen i petroleumsinvesteringene. Ledigheten i Norge vokste etter 2020, men ikke i Innlandet. Klimapolitikken ble vesentlig forsterket. Etter den store klimakonferansen i Beijing i 2022, samlet Innlandets mange aktører seg om en strategi for Innlandet 2030.. Lignende samlinger var det over hele landet, og de fleste svarte at vi må utvikle regionenes fortrinn. I Innlandet var svaret bioøkonomi. Mens pessimismen rådet lenge på Vestlandet var det mye optimisme i Innlandet. Så vel næringsliv som offentlig sektor opplevde at det var langt lettere å rekruttere både folk, kompetanse og kapital, og satsningen på bioøkonomi var en drivkraft.

Det få klarte å se i 2022, var den gradvise utviklingen i arbeidsmarkedet med større lønnsforskjeller, mindre fagorganisering og generelt lavere minstelønninger. Det ble likevel tydelig for alle i 2023 i forbindelse med at omstillingsbudsjettet ble lagt fram. Fagbevegelsen ble overrumplet over radikaliteten i tiltakene. Både handelshindringer og arbeidsmiljøregler ble bygget ned. Det samme ble reguleringen av omsetning med landbrukseiendommer. Nedbyggingen i handelsreguleringen var mest en

konsekvens av liberalisering av reglene for handel med landbruksprodukter i WTO, som var EU-landenes konsesjon for å få Kina med på en mye strengere klimaavtale i 2022.

Tross et første sjokk over at forslagene fikk flertall, tok innlendingene endringen som et faktum. De så at de ikke hadde annet valg enn å investere stortilt i sine næringsfortrinn. Det viste seg også å være langt lettere enn tidligere å få tak i arbeidskraft, nå som ledigheten i landet for øvrig var så høy. Mange jord- og skogbrukseidomme skiftet eier de første årene etter 2023. Eiendommene ble også gjennomgående større, men med langt større innslag av manuelle produksjoner enn tidligere. Kombinasjonen av bruk av avansert overvåkingsteknologi, drivhus og arbeidskrevende planteproduksjon skapte faktisk flere nye arbeidsplasser. Mot 2030 var det klart at de nye eierne var der for å drive forretning. Omleggingen av og investeringene i matproduksjonen i Innlandet skjedde gjennomgående tidligere og raskere enn i de andre store landbruksområdene som Rogaland, Trøndelag og Oslofjord-området. Årsaken var rett og slett at framtidsmulighetene innen bioøkonomi var lettere å se i et område som ikke hadde like mye annet næringsliv.

Scenariene på tvers

Vi flytter oss nå ut av de enkelte framtidfortellingene for Innlandet og vil se nærmere på viktige forskjeller mellom dem. I alle scenarier er det tilnærmet full sysselsetting i 2030, selv om veien dit har vært ulik. Forskjellene følger av at de beskriver konsekvenser av ulike utfall av de to usikkerhetene vi har valgt:

- Klarer Norge å omstille petroleumsrettet kompetanse til andre like lønnsomme anvendelser, eller ikke?
- Blir verdens ledere enige om en klimaavtale som blir forpliktende for alle viktige land, eller ikke?

De ulike utfallene av disse usikkerhetene gjør at ulike dynamiske prosesser gjør seg gjeldende. Ulike utfall av omstillingsutfordringen får særlig konsekvenser for hvilken inntekt Norge får. Ulike utfall av internasjonal klimaavtale får konsekvenser særlig for

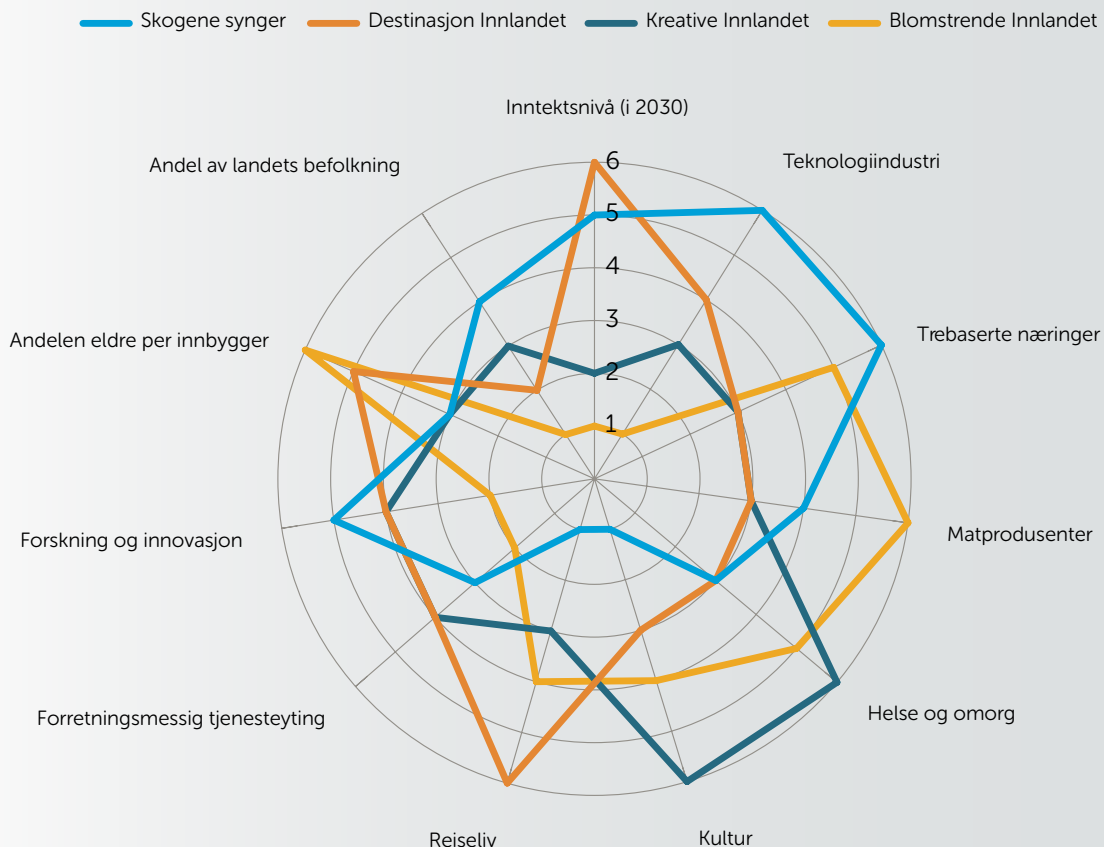
relative priser og derigjennom hvilke komparative fortrinn ulike land og regioner har. Nedenfor har vi anskueliggjort hvordan de ulike scenariene skårer langs en rekke dimensjoner som:

- Inntektsnivå (i 2030)
- Næringer med god konkurransevne i Innlandet, sammenlignet med resten av Norge og med verden for øvrig.
- Forskning og innovasjon, omfang relativt til resten av Norge.
- Befolkningsstruktur i Innlandet sammenlignet med resten av Norge.
- Befolkningsmengde i Innlandet sammenlignet med resten av Norge.

For hver dimensjon har vi rangert de ulike scenariene mot hverandre ut fra den

logikken som driver scenariene. Vi har tilordnet hvert scenario et tall mellom 1 og 6 ut fra den rangering scenarioet har innenfor dimensjonen. Hvert scenario er formet av ulike forutsetninger om omstilling fra olje og gass eller ikke og om verden får en forpliktende klimaavtale. Disse forutsetningene vil påvirke alle dimensjonene over. Vi har altså angitt i hvilken grad det enkelte scenario gir høye (6) eller lave (1) inntektsnivå i 2030. Næringslivets konkurransevne, FoU, befolkningsstruktur og befolkningsmengde. Disse forskjellene er skrevet inne i alle scenariene. Figuren nedenfor illustrerer dermed disse forskjellene med tall. Tallene er ment å indikere ulikheter mellom scenariene og skal ikke forstås som beregningsmessige anslag.

Scenariene sett på tvers

Vil vokse trehus inn i himmelen

Rune Abrahamsen i Moelven Limtre, Terje Strand i Woodcon, Thomas Vaarlund i Hunton Fiber og Yngve Holth i Glommen Skog er fire av Innlandets frontfigurer for verdiskapning fra skogen. Innlandet er allerede verdensledende på høyhus i tre, og nå skal frontfigurene samarbeide for å nå nye mål fram mot 2030.

Foto: Richard K. Johansen, Ricardofoto. Illustrasjon: Ferskvann. (Fotomontasje.)

I år lanserer vi en egen nettside for konjunkturbarometeret for Innlandet. Hensikten er å gjøre stoffet mer tilgjengelig for alle. På nettsiden kan du lese hele reportasjen om verdiskapning fra skogen og flere andre framtidretta saker fra næringslivet. Du finner smakebiter fra reportasjene på de to neste sidene. Les mer på konjunkturbarometer1.no

Ny opptur for Blowtech

Blowtech-sjef Peter Didriksson begynte i daværende TI Automotive i Kongsvinger rett før finanskrisen. Det første året raste inntektene fra 500 til 60 millioner kroner. Siden har Didriksson bygget omsetningen opp igjen til 150 millioner, med nye eiere.

Foto: Geir Olsen

Største oppgang siden jappetiden

Skognæringen opplever nå den største oppturen siden jappetiden på 80-tallet. Skogsentreprenøren Johansen Skogsdrift i Elverum er et av flere skogselskaper som fikk tidenes høyeste omsetning og overskudd i fjor. Bioenergi av skogsflis er selskapets nyeste satsingsområde, hvor det forventes størst vekst mot 2030.

Foto: Geir Olsen

Satset 56 millioner på Koppang

Pål Sagen (58) fra Oslo og Vetle Wetlesen (76) fra Nes har satset alt de eier på fraflyttingstruede Koppang. Sagen har snudd utviklingen på Stor-Elvdal Hotell, mens Wetlesen har skapt nytt liv i den gamle storgården Nordstu gård på Koppang.

Foto: Richard K. Johansen, Ricardofoto

Vil erobre Norden med kraftstolper i aluminium

Kreativiteten blomstrer i metallindustrien på Toten. Nyteknik og godt samarbeid har banet vegen for et nytt produkt: Kraftledningsstolper i miljøvennlig aluminium. Daglig leder Edvard Dysthe i Lena Metall sikter seg inn på det nordiske markedet og håper å tredoble omsetningen i åra framover.

Foto: Richard K. Johansen, Ricardofoto

Fibereventyret

Brunbjørn på Lillehammer har suksess med å bygge ut fiber til folk over hele landet. Den unge bedriften med 30 ansatte omsatte i 2015 for 50 millioner kroner, i år for enda mer. Og de blir nok ikke arbeidsledige med det første. – Markedet for tjenester innen telekommunikasjon er evigvarende, tror gründer og daglig leder Amund Holberg.

Foto: Richard K. Johansen, Ricardofoto

Her er nye Mrs. Sentrum

Monica Haugan er Hamars nye Mrs. Sentrum som ny hovedeier og styreleder i Utstillingsplassen Eiendom. Hamar sentrum opplever sterk befolkningsvekst mye takket være at Utstillingsplassen har bygget 363 nye sentrumsboliger de siste årene. Fram mot 2030 skal selskapet bygge ytterligere opp mot 1000 nye sentrumsboliger i Hamar.

Foto: Lars Martin Bøe. Illustrasjon: Ferskvann. (Fotomontasje.)

Bedriftene forventer bedre tider i 2017

Reiseliv og industri er de mest optimistiske bransjene i Hedmark og Oppland, viser en forventningsundersøkelse utført av TNS Gallup for Sparebanken Hedmark.

Blant de 500 spurte bedriftene øker forventningene til økonomisk utvikling for 2017 i de fleste bransjene sammenligna med 2016.

Årets undersøkelse viser at det er langt større forventninger til omsetning og etterspørsel enn til bemanning og investeringer. Dette indikerer at bedriftene forventer økt etterspørsel, omsetning og lønnsomhet uten å øke investeringene mye.

Grunn til optimisme

Forventningene varierer mellom bransjene. Det er størst forventninger blant reiselivsbedriftene, etterfulgt av industrien.

– Vi har sett et gledelig oppsving i reiselivet

Hans Olav Wedvik
Direktør bedriftsmarked Sparebanken Hedmark

Foto: Ricardofoto

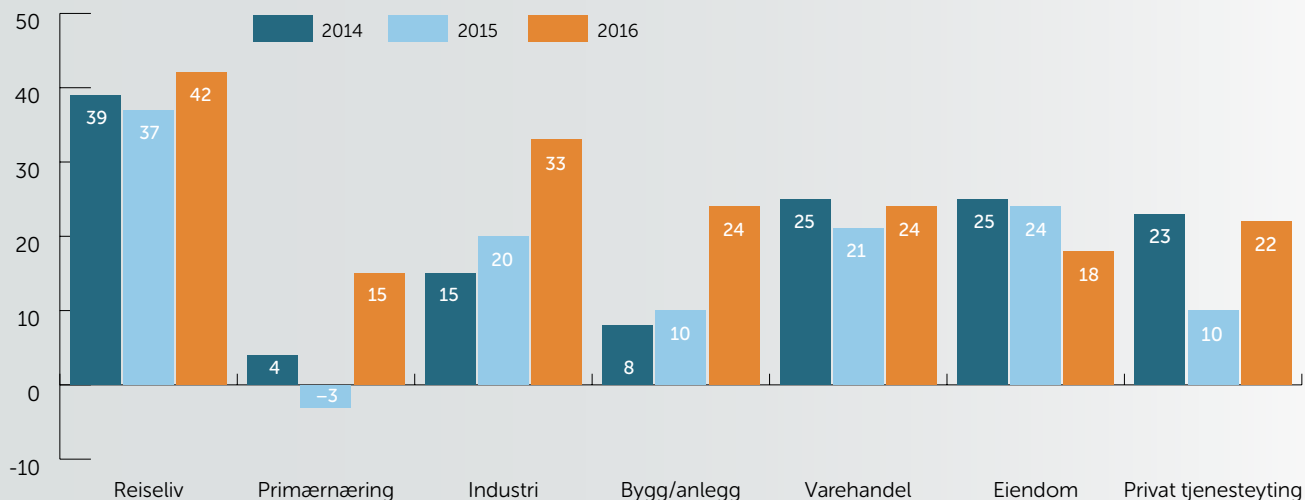
i Innlandet i 2016, og næringa har grunn til å være optimistisk med tanke på neste år. Den svake norske krona gjør det mer attraktivt for utlendinger å feriere i Norge, sier Hans Olav Wedvik, direktør for bedriftsmarked i Sparebanken Hedmark.

Kronekursen bidrar også til at eksportbedriftene nå har sterkere konkurransekraft, så det er ikke uten grunn at nettopp eksportbedrifter har høye forventninger til 2017, sier Wedvik.

Stor forventningsvekst i primærnæringene

Eiendom er den eneste bransjen som har lavere forventninger i år enn i fjor.

Bedrifter: Reiseliv og Industri mest optimistiske bransjer, mens primærnæringen har størst økning

Primærnæringene opplever en relativt kraftig vekst i forventningene, men har likevel lavest forventninger av alle bransjene.

– Det er positivt at forventningene øker i primærnæringen. Det kan skyldes at det er en økende bevissthet i markedet rundt hva vi spiser og hvordan det produseres. Denne utviklinga vil nok vedvare framover, sier Wedvik.

«Eksportbedriftene har sterkere konkurransekraft på grunn av den svake krona.»

Små fylkesvise forskjeller

Forventningene er størst i bedrifter med 6–10 millioner kroner i omsetning. Bedrifter som eksporterer har høyere forventninger til 2017 enn bedrifter som ikke eksporterer. Men forventningsindikatoren øker for begge grupper.

Det er relativt små forskjeller på tvers av fylkene, men bedriftene i Hedmark har noe høyere forventninger til det kommende året enn bedriftene i Oppland. Dette er motsatt av de to foregående årene.

Foto: Aud Ingebjørg Barstad

Kari Elise Gishnås
Direktør personmarked Sparebanken Hedmark

Folk flest ser litt lysere på økonomien

Blant befolkninga viser undersøkelsen at folk i Hedmark og Oppland er noe mer optimistiske nå enn for ett år siden.

Folk i Innlandet tror på en bedring i økonomien for landet generelt, men har større tro på egen økonomi enn til landets. Likt med resultatene fra 2014 og 2015, synes innbyggerne i innlandsfylkene å være noe mer nøkterne til egen økonomi enn gjennomsnittsnordmannen.

– Landets økonomi ser noe lysere ut enn for ett år tilbake. Det er noe av årsaken til at folk flest er mer optimister igjen. At

ungdom og unge voksne i Innlandet er de mest optimistiske, er veldig godt å se. Det trenger vi, for det er de som skal bygge og bo her i framtida, sier Kari Elise Gishnås, direktør for personmarked i Sparebanken Hedmark.

Størst optimisme i Lillehammer-regionen

Bryter vi ned på regioner, er Lillehammer-regionen den eneste i Innlandet med større optimisme enn pessimisme. Folk i Nord-Øst-erdalen og Nord-Gudbrandsdalen har minst tro på de økonomiske framtidsutsiktene.

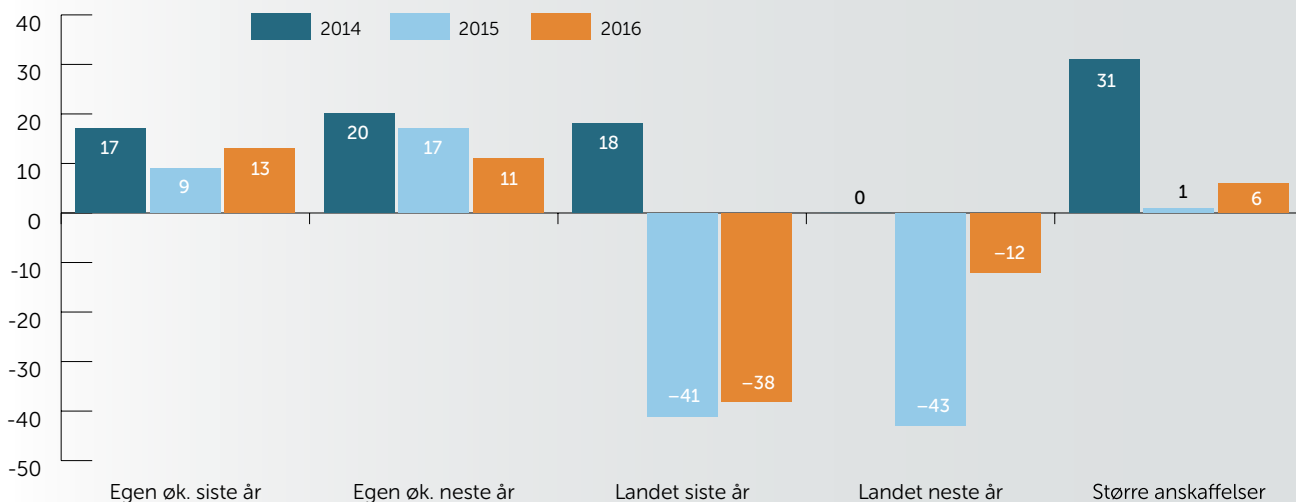
Ser vi på alder, finner vi de mest optimistiske i aldersgruppa 18–29 år. Her er det forventninger til egen økonomi som trekker opp. De minst optimistiske er i gruppa over 60 år. I denne aldersgruppa er det synet på landets økonomi som trekker ned.

De som tjener mest ser lysest på framtida

Menn er noe mer optimistiske til den økonomiske utviklinga enn kvinner. Dette har snudd siden 2015. I likhet med i 2014 ser vi i 2016 en sammenheng mellom husstandsinntekt og grad av optimisme. De som tjener mest er mest optimistiske.

Forventningsundersøkelsen ble gjennomført blant 500 bedrifter og 1000 privatpersoner i Hedmark og Oppland i august 2016 av TNS Gallup for Sparebanken Hedmark.

Befolkningen: Tror på bedring for Norge generelt, men fortsatt større tro på egen økonomi enn til landets

Norsk økonomi i bedring

Norsk økonomi opplever en forsiktig bedring, etter en periode med meget svak vekst forårsaket av lav oljepris og et kraftig fall i oljeinvesteringer. Lave renter, svak kronekurs og høy oljepengebruk over statsbudsjettet har bidratt til økt aktivitet.

Det ventes at BNP for fastlandsøkonomien vil gå fra å vokse 1 prosent i år til å vokse 1,7 prosent neste år. Men Norge står overfor en krevende omstilling av økonomien i møte med en avtagende aktivitet i oljesektoren og i møte med en raskt aldrende befolkning.

For å lette omstillingen trengs det tiltak for å bedre vekstevnen til norsk økonomi og virkemidler som gjør at flere kommer i arbeid, og at flere jobber lenger. Hvis ikke vil de økte utgiftene til å møte eldrebølgen presse opp skattnivået til et uheldig høyt nivå. Kampen om å tiltrekke seg gründere er økende internasjonalt. Etter Brexit-avstemningen har Storbritannia varslet at et av virkemidlene for å tiltrekke seg gründere og investeringer er å redusere skatter fra et allerede lavt nivå.

Skjev fordeling av verdier globalt

Som en liten, åpen økonomi er Norge avhengig av hva som skjer hos våre handelspartnere. Det internasjonale pengefondet, IMF, har nedjustert utsiktene for vekst i verdensøkonomien for neste år og trekker frem politisk risiko som den største trusselen mot verdensøkonomien. Det har vært en økende misnøye med den vekstmodellen som har drevet opp veksten de siste tiår. Selv om veksten har vært sterk, så har fordelingen av de verdier som har blitt skapt blitt fordelt skjev.

I en nylig rapport fra det globale konsulentsekskapet McKinsey & Company kalt

Foto: Sparebank1

Elisabeth Holvik
Sjeføkonom SpareBank1 Gruppen

«poorer than their parents», viser at vanlige familier i mange land har opplevd en uendret eller fallende inntekts- og formuesutvikling de siste ti år. En tilsvarende analyse ble gjort av sentralbanken i England, og den viste at bare siden 2012 har de rikeste 5 prosent av befolkningen opplevd en økning i formue på i gjennomsnitt 185 000 GBP. De 50 prosent av befolkningen med lavest inntekt har ikke hatt noen økning i formue, ganske enkelt fordi de ikke har eid hverken aksjer eller eiendom.

Protester i Europa og USA

Flere av de protestpartier som har vokst frem de siste årene har vært kritiske til

den rådende økonomiske vekstmodellen. I Tyskland har finansministeren uttalt at lavrentepolitikken til den Europeiske sentralbanken er en viktig grunn til at protestpartiet Alternativ for Tyskland vinner frem. Tilsvarende kritikk lå bak Brexit. Den nye statsministeren i Storbritannia, Theresa May, har vært kritisk til at rentene fortsatt er på kritisk lave nivå, og hun har lovet å komme med et trygt sparealternativ for vanlige familier.

Også i USA er det en økende protest mot frihandel, høy innvandring og at arbeidsplasser flyttes til lavkostland. Det er økende spenning mellom USA og Kina. Trumps forslag om å bygge en mur mot sitt naboland Mexico i sør har heller ikke bedret relasjonen mellom de to landene. Usikkerheten om politisk retning har lagt en demper på investeringsviljen i USA. Men veksten holder seg bra oppe, og arbeidsledigheten ligger på rundt 5 prosent. Sentralbanken planlegger å heve renten gradvis fremover, og trolig vil neste renteheving komme i desember.

Tegn til bedring i Norge

I Norge er det tegn til bedring i økonomien. Nedskaleringen i oljerelaterte næringer ser ut til å være over, og det er noe økt aktivitet innen fiskeri, turisme og noe tradisjonell eksport. Lav rente og en svært svak valutakurs har bidratt positivt til økt optimisme. I tillegg viste regjeringens budsjett for 2017 at de vil bruke rikelig med oljepenger også neste år, selv om den stimulerende effek-

ten fra statsbudsjettet reduseres fra 1,0 prosent til 0,4 prosent av BNP for fastlandsøkonomien.

BNP for fastlandsøkonomien antas neste år å øke med 1,7 prosent, til 3 272 mrd kroner. Den stimulerende effekten går gjennom at stat og kommune øker sine kjøp av varer og tjenester. Det vil bli brukt 226 mrd fra oljefondet neste år, og det er rundt 3 prosent av oljefondet. Underskuddet på statsbudsjettet, før bruk av oljepenger, har økt til hele 8 prosent. Det er mye, og det haster med å få på plass mer vekstfremmende tiltak og til å redusere utgiftene på statsbudsjettet i møte med eldrebølgen. Skattereformen gjennomføres ved at selskapsskatten fortsetter å kuttes, og det gjøres noen små grep for å dempe overinvesteringer i eiendom.

Nedskaleringen i oljerelaterte næringer ser ut til å være over.

Statens utgifter øker kraftig

I Norge har fødselsratene falt kraftig de siste 5 årene, fra nesten 2 prosent til kun 1,8 prosent i dag. Som følge av høy

arbeidsinnvandring de siste ti årene har Norge hatt en positiv demografi. De største utgiftene knyttet til eldrebølgen kommer i Norge først om noen år, når de store barnekullene fra etterkrigsårene passerer 80 år. Fra at det i 1950 sto 8 arbeidstakere bak hver pensjonist, vil det i 2060 kun stå 2 arbeidstakere bak hver pensjonist.

Siden eldrebølgen kommer samtidig med at oljeinntektene blir mindre, vil det si at utgiftene til staten øker kraftig, samtidig som skatteinntekten blir lavere som følge av færre i arbeidsfør alder og lavere oljeaktivitet. Vi vet fra beregninger i statsbudsjettet at de velferdsgodene vi har i dag, ikke er bærekraftige i møte med eldrebølgen. Flyktingestrømmen til Norge og høy grad av familiejenforening av tidligere innvandrere bidrar til at befolkningsveksten fortsetter, selv om arbeidsinnvandring fra EØS-området har blitt noe redusert. Siden sysselsetningsgraden for innvandrere fra ikke-vestlige land er mye lavere enn majoritetsbefolkningen, vil denne type innvandring svekke velferdsstatens bærekraft ytterligere.

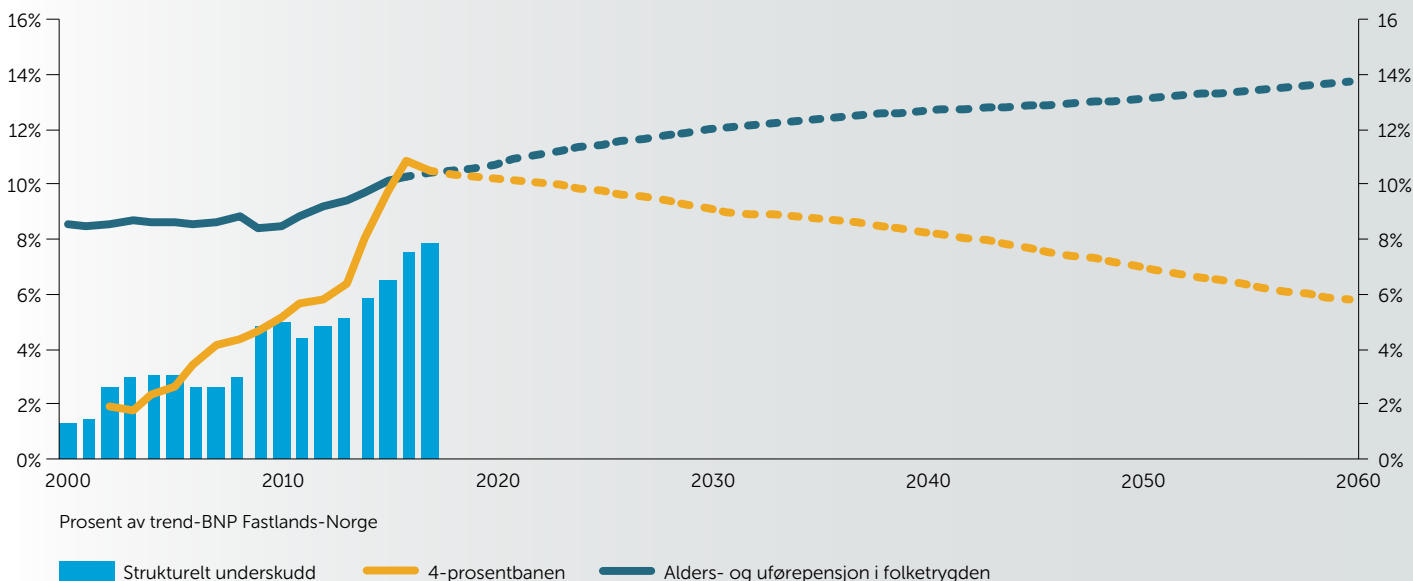
Økte pensjonsutgifter må dekkes

Figuren under viser at utgiftene til pensjon i prosent av BNP har begynt å stige, fra vel 8 prosent for noen få år tilbake, til

nesten 14 prosent av BNP om noen tiår. Samtidig viser figuren at 4 prosent av et oljefond som etter hvert stabiliseres som følge av manglende tilførsel, vil utgjøre en stadig mindre andel av økonomien, siden økonomien fortsetter å vokse. Mens en i gjennomsnitt siden 2001 har kunnet øke oljepengebruken over statsbudsjettet med 12 mrd årlig, vil en trolig ikke kunne bruke mer enn i gjennomsnitt 4 mrd mer årlig fremover.

Statens økte utgifter til pensjon må dekkes inn av enten økte skatteinntekter, eller av at statens utgifter slankes. Å øke skattetrykket vesentlig fra dagens høye nivå er ikke veldig realistisk. Særlig ikke siden vi vet at gjelden i økonomien har økt urovekkende mye de siste årene. Husholdningene har i dag dobbelt så mye gjeld som for kun 15–20 år siden. Kommunene har også økt gjelden kraftig det siste tiåret, fra rundt 100 mrd i år 2000, til rundt 450 mrd i år. Det vil kunne presse frem behov for økte kommunale skatter, som eiendomsskatt fremover. Jo mer gjeld, og jo høyere skattetrykket allerede er, jo mer sårbare blir vi for sjokk i økonomien. Løsningen er enkel, men lite politisk salgbar. Velferdsgoder må justeres ned, og det må oppmuntres til å skape flere jobber, og det må motiveres til å jobbe mer.

Pensjonsutgifter og 4-prosentbanen

Omstillingen går tregt

Industriproduksjonen falt med hele 2,1 prosent i perioden juni – august i år, sammenlignet med den foregående tremånedersperioden. Industriproduksjonen har falt jevnt og trutt i perioden fra 2003 og frem til 2008, for deretter å etablere seg på et nivå mellom 15 og 20 prosent lavere enn det industriproduksjonen var på i 2003. I samme periode har prisene på eiendom, og særlig leiligheter i Oslo, steget kraftig. I følge NB 2017 utgjør verdien av de gunstige reglene i inntekts- og formuesbeskatningen av bolig en subsidiering, og dermed en skatteutgift for staten, anslått til om lag 37 mrd. kroner i 2016.

Kombinasjonen av lav rente, høy inflasjon og sterke skattemotiv har altså bidratt til å drive prisene på eiendom opp. Befolkningsveksten øker som følge av høy innvandring. Dermed blir det økt etterspørsel etter boliger. Men i tillegg kan det se ut til at en del av boligprisoppgangen er drevet av at stadig flere nå kjøper bolig som investeringsobjekt. Hele 44 prosent av leilighetene under 60 kvadratmeter som ble solgt i Oslo i første kvartal i år, ble kjøpt av en annen person enn den som bor der, ifølge Eiendomsverdi.

For å øke antall gründere i Norge må det flere målrettede virkemidler til.

Det er med andre ord behov for å justere skattesystemet videre, for å redusere den skattemotiverte investeringen i eiendom. Et viktig grep vil være å unnta arbeidende kapital fra formuesskatten, samt å øke beskatning av eiendomsinvesteringer og redusere mulighet for skattefradrag for gjeldsrenter. Igjen politisk upopulært, men høyst nødvendig for å motivere til økt investering i bedrifter og arbeidsplasser, og mindre til sekundærboliger i Oslo.

I Storbritannia har 40 prosent av de nye jobbene som er blitt skapt de siste årene blitt skapt av gründere. For å øke antall gründere i Norge må det flere målrettede virkemidler til for å legge forholdene enda bedre til rette for gründere.

Rentebunnen mest sannsynlig nådd

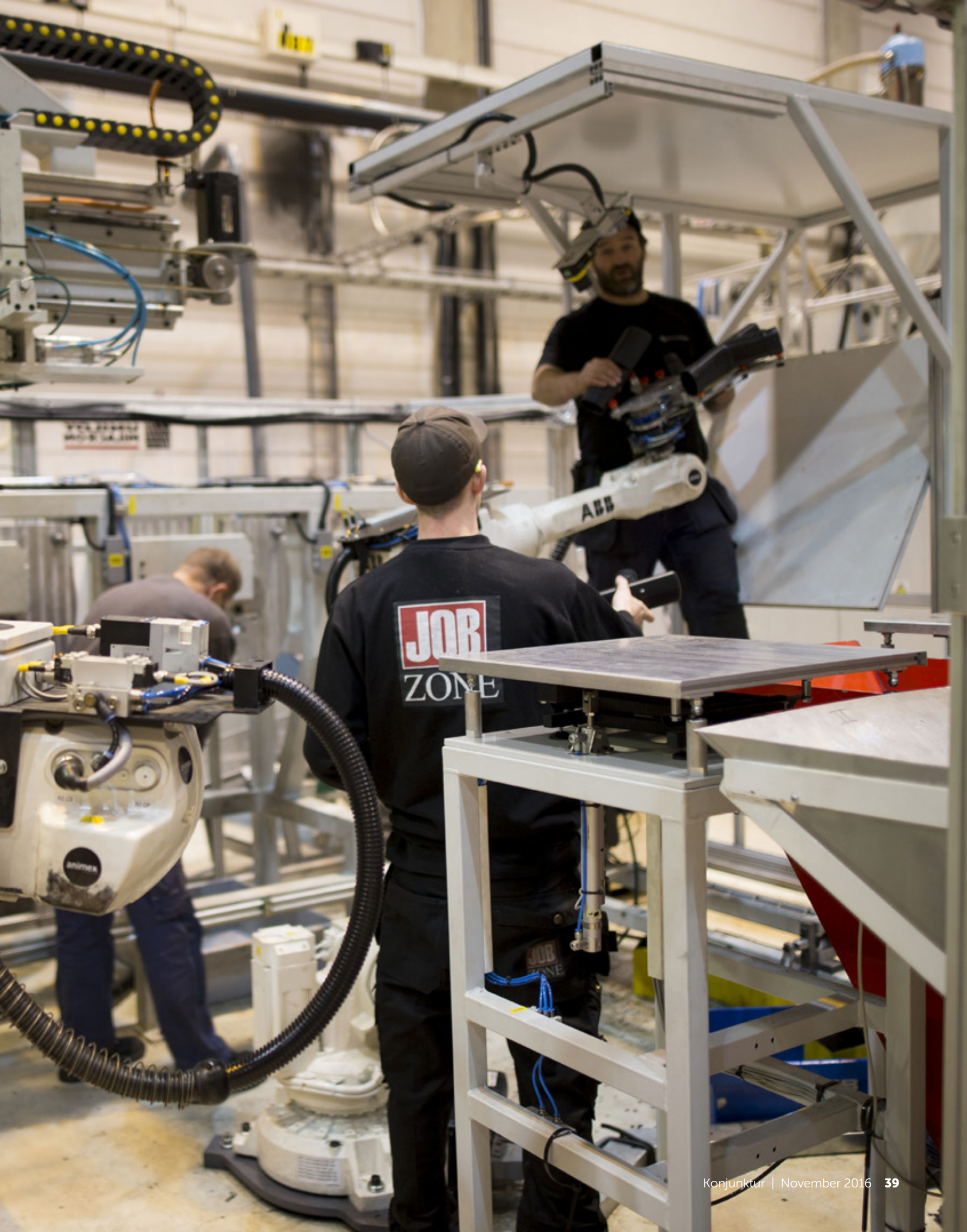
Statsbudsjettet og oljepengebruken var om lag som Norges Bank forventet i sin forrige strategirapport, og budsjettet endrer derfor i seg selv ikke noe på hvordan Norges Bank tenker om renten. Viktigere er den kritikk som nå rettes mot de negative bivirkningene av de lave rentene. Vi tror det skal mye til for at Norges Bank vil sette renten videre ned. Rentene bør begynne å normaliseres også i Norge, slik at det igjen blir mulig å spare i trygge sparealternativer der en bevarer kjøpekraft over tid.

Økt produktivitetsvekst i norsk økonomi

Som i flere andre land har produktivitetsveksten i norsk økonomi vært lav de siste årene. Reviderte nasjonalregnskapstall viser at produktiviteten i fastlandsøkonomien i fjor og i første kvartal i år har økt. I andre kvartal var det en økning i produktiviteten på 1,7 prosent fra samme kvartal i fjor. Oppgangen gjenspeiler trolig både at bedrifter har tilpasset bruken av arbeidskraft til et lavere produksjonsnivå, og at arbeidskraften utnyttet mer effektivt i bedrifter der det nå går bedre. Fremover håper og tror vi at økte investeringer i bedrifter vil bidra til å løfte veksten når investeringsveksten i boliger flater ut.

Automatisering.
Blowtech i Kongsvinger lager luftkanaler til kjøretøy ved teknisk forblåsning i plast. En ny, robotisert produksjonslinje har økt bedriftens konkurransekraft.
Foto: Geir Olsen

Datagrunnlag og metode

Samfunnsøkonomisk analyse har basert næringsanalysen på detaljert registerdata over sysselsetting og verdiskaping i Innlandet. Analysene av forskning og innovasjon er basert på data fra SSBs forsknings- og innovasjonsanalyse og Samfunnsøkonomisk analyses egen database over mottakere av bistand fra norske forsknings- og innovasjonsvirkemidler. Framtidsscenariene for utvikling av Innlandets næringsliv tar utgangspunkt i grunnleggende usikkerheter knytta til 1) Norges evne til omstilling fra sterk avhengighet av leveranser til olje og gasssektoren og 2) om verden får en langt mer forpliktende klimaavtale eller ikke. Framtidsscenariene fokuserer på hvordan Innlandet kan bli påvirket av ulike utfall av disse usikkerhetene. Forventningsundersøkelsen er gjennomført av TNS Gallup på oppdrag for Sparebanken Hedmark.

KONJUNKTUR

Utgiver:

Sparebanken Hedmark

Utarbeidet av:

Samfunnsøkonomisk analyse og Sparebanken Hedmark

Ansvarlig redaktør:

Richard Heiberg, administrerende direktør

Redaktør:

Siv Stenseth, kommunikasjonsdirektør

Redaksjon:

Roger Bjørnstad, Vegard Salte Flatval, Marthe Norberg-Schulz Hagen og Rolf A. Røtnes fra Samfunnsøkonomisk analyse, frilansjournalist Øystein Krogsrud, markedsanalytiker Anders Tronbøl, fagsjef bedrift marked Ellen Thomassen, kommunikasjonsrådgiver Ingvild Bjørklund Wangen og kommunikasjonsdirektør Siv Stenseth fra Sparebanken Hedmark.

Redaksjonen avsluttet sitt arbeid
7. november 2016

Forside:

Illustrasjon Ferskvann reklamebyrå

Design:

Ferskvann reklamebyrå

Trykk:

Flisa Trykkeri

Opplag:

2.000

ISSN 1894-4884

Henvendelser vedrørende
Konjunkturbarometer for Innlandet rettes til
Sparebanken Hedmarks markedsavdeling
02999 eller kommunikasjonsdirektør Siv Stenseth.

Konjunkturbarometer for Innlandet
finner du også på nett:
konjunkturbarometer1.no

Trykket på miljøvennlig papir.

© 2016

SPAREBANKEN HEDMARK – EN BANK FOR INNLANDET, OSLO OG AKERSHUS

Sparebanken Hedmark er Norges fjerde største sparebank og har 170-års historie som en ledende leverandør av finansielle tjenester til personer, bedrifter, offentlig sektor og lag og foreninger i Hedmark.

Banken har hovedsete i Hamar og har også etablert kontorer i Lillehammer, Gjøvik og på Årnes i Akershus. Konsernet styrker nå satsingen mot hovedstadsregionen gjennom eierskapet i Bank 1 Oslo Akershus, som ble et 100 prosent eid datterselskap fra juni 2016. Bankene vil fusjonere i løpet av 2017.

Det nye konsernet har bortimot 290.000 kunder, 1.180 medarbeidere, 40 kontorer og en forretningskapital på 137 milliarder kroner. Banken har også datterselskaper for eiendomsmedling, regnskap og finansiering.

Sparebanken Hedmark er medeier i SpareBank 1 Gruppen og er en selvstendig bank i SpareBank 1 Banksamarbeidet DA.

Oppgang. Johansen skogsdrift i Elverum hadde tidens største omsetning og overskudd i fjor. Nå forventer skogs-entreprenøren vekst innen sin nyeste satsing, bioenergi av skogsflis.
Foto: Geir Olsen

Sparebanken Hedmarks konjunkturbarometer

Konjunkturbarometer for Innlandet er en kunnskapsdatabase om utviklingen i Innlandet. I 2016 er den utarbeidet av Sparebanken Hedmark og Samfunnsøkonomisk analyse.

Årets barometer setter særlig fokus på utviklingen av Innlandets næringsliv gjennom fire framtidsscenarioer. Scenariene er laget som fire framtidsbilder og tar utgangspunkt i grunnleggende usikkerheter for norsk næringsliv. Framtidbildene fokuserer på hvordan Innlandet kan bli påvirket av ulike utfall av disse usikkerhetene. Næringsanalysen er basert på detaljert registerdata over sysselsetting og verdiskaping, mens analysene av forskning og innovasjon er basert på data fra SSBs forsknings- og innovasjonsanalyse og Samfunnsøkonomisk analyses egen database over mottakere av bistand fra norske forsknings- og innovasjonsvirkemidler.

For å ta tempen på næringslivet har TNS Gallup på oppdrag fra Sparebanken Hedmark i tillegg utført en forventningsundersøkelse i Hedmark og Oppland. Både forbrukere og bedrifter er spurt i undersøkelsen. Den ene delen tar for seg forbrukernes forventninger. I den andre delen er bedrifter innen ulike bransjer og sektorer spurt om økonomiske forventninger for 2017.

Hensikten med konjunkturbarometeret er å innhente kunnskap om samfunnsutviklingen, bevisstgjøre offentlige aktører, næringslivet, innbyggerne og banken selv, om hvor vi har våre styrker og hvor vi må satse for å skape vekst og utvikling. Målet er at barometeret kan bidra til å avdekke mulighetsrom som kan opprettholde og styrke Innlandets attraktivitet for framtidige virksomheter og generasjoner.